

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

A . S T R A N G E N I E L S E N

Lægedomskilder i Lokalsamfundet

FORENINGEN
DANMARKS FOLKEMINDER

Lægedomsilder i Lokalsamfundet

For økonomisk støtte
til udgivelsen af denne bog
takker vi:
Skov- og naturstyrelsen
Velux-fonden af 1981.

A . S T R A N G E N I E L S E N

Lægedomskilder i Lokalsamfundet

11 midtsjællandske helligkilder

FORENINGEN
DANMARKS FOLKEMINDER
1991

A. Strange Nielsen:

LÆGEDOMSKILDER
I LOKALSAMFUNDET

Alle rettigheder forbeholdes

ISBN 87-87897-97-0

Omslagets forside:

Kildeblokken fra Gyrstinge, nu i Sorø Amts Museum

Omslagets bagside:

Træsnit af kapelruinen ved Haraldsted, 1899

Oversigtskort side 57 (© Kort- og matrikelstyrelsen)

Illustrationer: se side 55

Tilrettelægning: Richard G. Nielsen

Sats: Times Roman Nr. 1, Stanley Morrison, 1931

Scantext 1000

Repro: Dansk Wide Screen ApS, Odense

Papir: 150 g Unocote, mat

Teknik: npc tryk · Næstved

Bogbinderarbejde: Nordisk Bogproduktion A/S, Haslev

Ekspedition:

Foreningen Danmarks Folkeminder

Birketinget 6

2300 København S

Forord

Stoffet om de midtsjællandske kilder er indsamlet i årene 1950-59, da undertegnede var leder af Benløse kommuneskole. I dette tidsrum forestod jeg ledelsen af aftenhøjskoler i Benløse, i Jystrup på Søholmskolen og i Hvalsø på kommuneskolen. Alle tre steder var temaet lokalhistorie, og undervisningen strakte sig over mindst to sæsoner på hvert undervisningssted. Højskoleundervisningen blev i gennemsnit fulgt af 35-40 deltagere pr. aften ved 10 mødeaftener pr. sæson.

For at gøre aftenhøjskolen til noget særligt, som man ikke plejede at byde på andre steder, blev det indsamlede stof fra trykte kilder suppleret med en bred indsamling af mundtligt stof – traditionsstof – fortalt af sognenes ældre beboere.

De mange hellige kilder på egnen var et særligt fængslende emne, og det var på høje tid at få opsamlet de mundtlige beretninger fra folk, der selv havde oplevet kildebesøgene, og hvis forældre også havde deltaget deri.

Der var det særlige ved disse meddelere, at deres fortælling var original, førstehånds kan man vel sige, fordi de ikke var påvirket af, hvad de kunne have læst sig til eller fået fortalt af folk uden personlig oplevelse af den pågældende kilde.

Der er nok noget om, at højskolebevægelsen, der interesserede sig så stærkt for folkeminder, ikke fik mange

elever fra disse egne og derfor ikke fik lejlighed til at »spolere« de stedlige folkelige traditioner.

Det er disse overleveringer om kilderne, der gives videre her – suppleret, kontrolleret og udbygget med arkivundersøgelser. Hvor det drejer sig om oplysninger fra kirkebøger, folketællingslister, udskiftningskort m.m., er dette ikke anført i noterne.

Der er grund til at takke for bistand og velvilje fra mange sider. Dette gælder især Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv i Ringsted, der i særdeleshed har ydet en udstrakt bistand, og som også fremover vil opbevare det indsamlede materiale. Nævnes bør også arkiverne i Hvalsø og Tølløse samt Københavns Vandforsyning. En særlig hjælp er givet af lærer *Jørgen B. Larsen* i Skee, som med sit fotoudstyr har været en fortræffelig ledsager rundt til kilderne og sørget for en lang række optagelser. Ekspeditionssekretær *Aage Bagger*, Jystrup, har beredvilligt fremskaffet en række lokale oplysninger. Med tak skal det også nævnes, at redaktør *Richard G. Nielsen*, Næstved, har stillet sin store saglige ekspertise til rådighed for bogens tilrettelægning og fremstilling. Derudover skal der bringes en hjertelig tak til en lang række gode hjælpere, som det er uoverkommeligt at nævne særskilt.

A. Strange Nielsen

Mindet vel lader som ingenting
er dog et lønligt kildespring
(N.F.S. Grundtvig, 1842)

Indledning

Midtsjællands centrale højland samler sig om Sjællands højeste punkt, Gyldenløveshøj, 126 meter over havet. Det udgør et stærkt kuperet terræn, som har fået sin udformning i istiden. Flere steder efterlod isen afløbsløse gruber, som efter afsmeltningen har dannet jordfaldshuller.

Dette storslåede område bærer flere steder endnu præg af uberørthed. Det skyldes, at der her kun er få offentlige veje, der giver adgang til området, specielt omkring Gyldenløveshøj. Her er bakker og slugter så stejle, at de aldrig er blevet opdyrkede, men er forblevet skovklædte. Dette Højsjælland udgør et naturligt vandskel, fra hvilket vandet strømmede til alle sider, mod Roskilde fjord, Isefjorden, Storebælt, Smålandshavet og Køge bugt. Talrige steder bryder vandet frem som kilder, og nogle steder samler vandet sig og danner småsøer.

Nogle af de større kilder har i tidens løb markeret sig særligt, fordi folk helst besøgte dem på grund af det friske kvægende vand. De blev anset som lægedomskilder, der kunne råde bod på mange slags lidelser. Det er disse kilders placering i de omkringboende folks tilværelse, der er emnet for denne bog.

Nu er der ikke meget kildevand tilbage. Dels har jor-

dernes dræning og opdyrkning bortledet vandet, og dels har vandindvindingen, især til hovedstaden, gjort et vældigt indhug i vandmængderne – så stort, at også søernes overfladevand tappes af Københavns Vandforsyning.

Denne indvinding har sat sit præg på landskabet. Nogle steder er vandet forsvundet, mens man til gengæld har hævet vandstanden i Haraldsted og Gyrstinge søer. Størsteparten af vandet fra søerne strømmer dog stadig gennem Ringsted å gennem Susålandet til Smålandshavet.

Det er mit håb, at udgivelsen af denne bog vil betyde, at mange vil få øjnene op for, at kilderne med deres kostelige vand er fremragende mindesmærker, der har været samlingssteder for et alsidigt folkeliv – og i denne egn i alt fald siden begyndelsen af 1100-årene.

Måske kan bogen også tilskynde læserne til at aflægge besøg på de steder, hvor der endnu er vidnesbyrd om forrige tiders livsbekræftende folkeliv. Det kan blive en vidunderlig oplevelse i dette fortryllende område. Det skal ske med varsomhed, og man må huske på, at mange af kilderne ligger på privat grund, hvor der kræves tilladelse til at færdes. □

Jomfrukilderne ved Hvalsø

Et kendt gammelt sagn om tre jomfruer, der omkom på tragisk måde, knytter sig til kilderne ved Hvalsø, men stedfæstes også adskillige andre steder i landet. Lærer *C. V. Carlsen*, som var lærer ved Hvalsø skole fra 1886 til 1922, interesserede sig meget for egnens kultur. Han nedskrev derfor, hvad gamle folk kunne berette om den tro og det liv, der samlede sig om de helbredende kilder. I særlig grad samlede han sin interesse omkring Jomfrukilderne, som han og især hans kone, Laura, f. Egelund, født i skolen 1848, havde på nært hold.

Optegnelserne om egnens kilder formede han i to artikler i Holbæk Amts Venstreblad den 22. og 23. december 1911. Beretningen om Jomfrukilderne, der i øvrigt kendes i flere varianter, lyder i lærer Carlsens fortælling således:

»Hvor Elverdamsåen snor sig frem mod den store jernbanedæmning – populært kaldet Kildebroen – og danner amtsgrænsen mellem Københavns og Holbæk amter – kun nogle hundrede alen fra dæmningen – fandtes i tidligere tid de tre kilder, »Jomfrukilderne«, to i Københavns og en i Holbæk amt. Den ene findes endnu med resterne af det gamle brøndværk om, men de to andre har øjensynlig lidt samme skæbne som så mange andre kilder, at vandmængden er svundet ind, og hullet er løbet fuld af mudder, og da ingen mere søger dem, er der næppe nogen interesse for deres oprensning til stede.

Men om Jomfrukilderne ved Elverdamsåen fortælles følgende sagn: På en af Smidstrup bys jorder (Soderup sogn) har der i længst forsvundne dage ligget en stor gård, velsagtens en hovedgård, og sagnets troværdighed

på dette punkt støttes betydeligt af den kendsgerning, at man undertiden har pløjet op brokker af de røde murenkesten, der i middelalderen var det almindelige bygningsmateriale til alle større bygninger. På gården boede hr. Truels og hans hustru, liden Inger, og med dem deres tre sønner. Men en skønne dag blev de tre drenge stjålet bort fra forældrene af røvere, der førte dem til deres hule i Skideneng-skoven på Sonnerupgårds mark, hvor de blev opdragne i røverhåndværket.

Forældrene sørgede, som naturligt var, over tabet af sønnerne, men var så heldige som erstatning at blive velsignede med tre døtre, og da disse engang, efter at de var blevet voksne, en pinsemorning ville gå til froprædi-

Ved helligkilden ca. 1907. Gårdmandskonen, Marie Clausen, optræder som kildekone. Endnu på den tid var der rækværk om kilden.

ken i Soderup kirke (ifølge nogens beretning til aften-sang), blev de overfaldne af tre røvere, da de var nået omtrent til det sted, hvor vejen nu fører over åen. De grumme røvere dræbte straks de to jomfruer, men den tredje så sit snit til at flygte over åen og gemme sig i et lille krat, hvor hun efter enkeltes udsagn steg op i et træ. Men selv denne omstændighed nyttede hende kun lidt. Thi en lille hund, som havde fulgt hende, røbede ved sin gøen, hvor hun havde søgt tilflugt. Også hun måtte lade livet og blev som søstrene plyndret for smykker og offerpenge. Men hvor de tre var faldne, udsprang tre kilder.

Man forstår forældrenes sorg og liden Ingers forfærdelse, da der nogen tid efter kom en bissekræmmer til gården, mellem hvis kram hun genkendte det ene af døt- renes sølv-skospænder. Ifølge en gammel vise løb hun efter sagnet og vækkede hr. Truels: »Stat op, hr. Truels, der står en røver i vor gård, han har vor datters sølv-spændesko.« Hr. Truels har næppe heller været sen til at gnide søvnen af øjnene. Røveren, der var den ældste af brødrene, blev overmandet og fængslet, og hvor meget han end blev pint, tilstod han dog intet, men langt om længe efter megen søgen fandt man hulen og de to andre røvere. I visen står der: »De røvere de søgte så længe, til sidst de dem fandt i Skidenenge.« Nu blev de lagt på pinebænken, og den tortur var den yngste for hård, han tilstod alt, og samtidig oplystes det, at de havde en

Lærer C.V. Carlsen og hustru Laura, f. Egelund.

svag erindring om at have kendt bedre dage og om, at de som børn var blevet bortstjalne. Men de gamle røvere var nu forlængst døde: De blev alle henrettede, og det synes ikke, som om hr. Truels har haft synderlig medlid- denhed med delinkventerne, der dog var hans eget kød og blod. Visen lader ham nemlig sige: »Stat op, træk handsker på, de røvere har så hård en hals.«

Ifølge en anden meddelelse lyder visens ord om efter- søgningen og henrettelsen således:

*Vi ledte efter de røvere
i mark og skov og hule,
så fandt vi deres kule,
og det var i Breinet hule.
To blev stejlet i stolper og hjul,
den tredje rendte i skoven i skjul,
men de ledte så længe,
til de fandt ham i Skidenenge.*

Flugtforsøget hjalp ham altså intet. Han måtte til det som brødrene. Men da turen endelig kom til ham, sagde han til bøddlen: »Tøv en liden stund, mens jeg siger min frændskab ud.«

Tidspunktet for disse begivenheder kan man vel ikke med sikkerhed fastslå, for så vidt som sagnet jo ikke gi- ver noget fuldt ud positivt grundlag for en sådan under- søgelse, men man tør vel gå ud fra – med nogenlunde sikkerhed – at man kommer inden for de rigtige græn- ser, når man henlægger begivenheden til det sidste år- hundrede før reformationen, og tidspunktet kunne da for kildernes vedkommende ikke være mere belejligt valgt end netop på den tid, hvor kilderne havde de bed- ste betingelser for at florere og komme i ry.«

Lærer C.V. Carlsen slutter sin artikel med at fortælle, at der engang på den omtalte mark i Smidstrup har stået et led, som man mand og mand imellem kaldte »Hr. Truels led«. Han anfører tillige, at det jo kun er brudstykker, han har formået at samle, men at han har nedskrevet dem, som de er blevet meddelt ham.

Ingeborg Petersen, f. Carlsen.

I året 1773 ansatte grev *Chr. Holstein* på Ledreborg *Jørgen Sandbech* som skoleholder ved Hvalsø skole, hvorfra han 1778 avancerede til sognedegn for Hvalsø-Særløse menigheder. Han havde tidligere været tjener og skriver, formodentlig på godset, men flyttede nu ind i degnegården i Kirke Hvalsø, som lå, hvor vejen førte ud til kilderne. Han kunne ikke undgå at se det liv, der rørte sig omkring kilderne. Ved sin afgang som degn i 1827 anfører han, at han for »nogle over 40 år siden opsatte en pengeblok« ved kilderne. Skikken var her som ved de fleste andre helsekilder, at de blev besøgt sankthansaften og -nat, hvor kildevandets helbredende kraft var størst. Som tak for helbredelsen kastede de kildesøgen-

de en mønt ned i selve kilden, eller de ofrede i kildeblokken, så offergaverne kunne komme sognets fattige og syge til gode.

Jomfrukildernes betydning blev markeret af, at der ved kilderne var opført et hus, »Kildehuset«, hvor der var bosat en familie, der førte tilsyn med kilderne. Hvalsø kirkebog nævner Kildehuset i årene 1777-79, og på udskiftningskortet over Kirke Hvalsø 1790 er vejen fra landsbyen til kilderne markeret. Herude, allervestligst i området tæt ved åløbet, ses et afgrænset område med navnet Kildenvænget, og her er »Kildehuset« indtegnet.

I århundredernes løb bevirkede tilstrømningen af mennesker sankthansaften, at handlende af mange slags kom til stede og falbød deres varer. Så kom der også folk for at købe, og et kildemarked udviklede sig efterhånden på stedet.

Jørgen Sandbechs efterfølger, *Chr. Egelund*, havde datteren Laura, der som nævnt var født 1848, og som havde oplevet kildemarkedet, og hun fortalte sin egen datter herom¹⁾. Denne beretning lyder:

»Kildemarkedet ved Jomfrukilderne på »Kildegården«s mark ved Hvalsø var en årligt tilbagevendende fest til sankthans, hvor mange søgte helbredelse for alle slags sygdomme ved at drikke vandet og bade de syge steder. Vandet havde jo ifølge overtroen en helbredende kraft. Til mennesker, som var for svage til at komme til kilderne, blev der bragt vand med hjem af andre besøgende.

I øvrigt formede markedet sig som et rigtig marked, hvor der blev handlet, og hvor der var gøglere og forlystelser som i markederne i provinsbyerne.

Kildemarkedet var en stor fest, som der sås hen til med stor forventning året rundt af unge og gamle. Der kom kørende og gående langvejsfra, og der traf man venner og slægtninge, som man ellers sjældent havde lejlighed til at træffe. Der blev falbudt alle slags varer, både af tilrejsende handlende og af lokale håndværkere. »Morten Bødker« og »Hans Tømmer« har falbudt, hvad de har produceret. Gamle mænd skaffede sig en lille fortjeneste ved at lave tøjrpæle. En gammel mand, »Gærjens«, som

vandrede hele Sjælland rundt og solgte gær på gårdene, skal også nævnes. Det var endnu de tider, da der blev bagt og brygget hjemme. Hvor fik Jens gæren fra? Var det måske fra Buske brænderi? Samme Jens havde også hjemmelavede træskeer med til kildemarkedet. Han påstod, at skeerne var lavet af jordbærtræ.

Jøden med sin kramkiste var der også. Han solgte kniplinger til huelin samt tørklæder og silkebånd. Der blev også solgt kram, måske isenkram, og pottemagervarer. Af markedsgøglerne var der flere slags: Akrobater, en lirekassemand med en abe, stærke mænd osv. Spåkonen, »Visekirstine«, solgte skillingsviser, spåede og viste billeder i en kigkasse. Det var en firkantet kasse med et hul i, hvor man kunne se sin tilkommende eller få sin lykke angivet på en lille rød seddel. Af forlystelser var der en karrusel, og en tur kostede fire skilling. Det var kraftprøve, og det forekommer mig, at min moder også talte om, at der var beridere på markedet.

På »Kildegården« og på »Jerndalsgården« (Soderup sogn) var der dans – velsagtens til den lyse morgen. Musikken leveredes af egnens musikanter. Deres instrumenter var violin, klarinet og harmonika. Dansene var de danse, man brugte i slutningen af forrige århundrede: Polka, vals, sekstur, totur, kontrasejre, pigernes fornøjelse osv.

Gårdejer
Anders Christoffersen,
Kirke-Eskilstrup.

Om beværtningen på gårdene ved jeg kun, at man kunne få noget at spise og navnlig drikke kaffe, men hvem, der stod for beværtningen, og hvem, der finansierede, ved jeg ikke. En honningkagebod hørte også med til markedet, og den tyske bagermester *Zebuhr* fra Buske bageri havde et telt, hvor man kunne få varme vafler og varme Berliner-Pfannkuchen. En gammel kone, »Hønssekirsten«, havde sin lille beværtning i en grøft nær ved kilden, hvor hun solgte stegte ål og røde snapse. Kort sagt: hvis man havde en skilling på lommen, kunne man godt få en glad dag og måske nat med ved kildemarkedet. Havde man derimod kun 8 skilling i lommen, som Laura Egelund havde det, når hun gik til kildemarked, kunne det kun blive til en karruseltur, en tur hos spåkonen og en honningkage.

Helt fra de ældste tider var det en selvfølge, at Hvalsø skole lukkede, når der var kildemarked. Børnene skulle jo have den fornøjelse at komme »til kildes«.«

Fra Valsø lille sogn berettes det, at der blandt de unge, som deltog i kildefesterne, blev stiftet bekendtskaber, som gjaldt hele livet.

En anden beretning om kilderne er givet af gårdejer *Anders Christoffersen*, Kirke-Eskilstrup. Han fortæller²⁾, at dagen før sankthansdag om formiddagen blev der stort røre på pladsen ved kilderne. Der blev rejst små telte, hvorfra der skulle sælges honningkager, trævarer, børstenbinder-arbejder m.m. Der blev også rejst store telte, hvor der skulle være optræden af gøglere, taksenspillere og bugtalere.

Det var skik, at de kildegæster, der søgte helbredelse, helst drak af kildevandet henimod midnat. Ved kilderne stod der kvinder med bægre til tjeneste for dem, som ville drikke. Her kunne man senere finde efterladte støttekæppe, som der ikke mere var brug for.

Markedsgæsterne samlede sig til fællesspisning på de nærliggende gårde. Efterfølgende var der dans i gårdenes storstuer. Man talte om den betydelige fortjeneste, egnens folk havde af markederne. Det var betalingen for beværtning og dans, for pasning af fremmede heste, rejsning af telte og udskænkningen af kildevandet.

*Kildehuset,
nu »Kildevang«.
Bemærk risgærdet.
Huset var i mange år
beboet af to familier.*

Det kunne ikke undgås, at den flittige nydelse af den billige brændevin jævnlige forårsagede slagsmål og andre udskjelser, noget, der efter de stedlige beboeres mening tiltog i foruroligende grad.

I henhold til placat af 5. juli 1803 oprettedes der en fattigkommission i hvert pastorat – således også i Hvalsø-Særløse. Kommissionen anskaffede en protokol, hvori regnskabet blev ført³). Blandt indtægterne opregnedes også de penge, som kildegæsterne lagde i pengeblokken ved kilderne, og det siger sig selv, at der indkom flest penge, når der var kildemarked. Næste morgen mødtes præst eller degn sammen med et par af fattigkommissionens medlemmer ved kildeblokken for at tømme den, og beløbet blev indført i protokollen. Med undtagelse af få år er det hvert år i tiden 1804-56 anført, hvad der var indkommet. Det blev i nævnte tidsrum til i alt 201 rigsdaler. Af regnskabet fremgår det også, hvilke udgifter der var ved kildernes og blokkens vedligeholdelse. Der blev således udbetalt et mindre beløb til Kildehusets beboer for oprensning af kilderne. Det kunne ske, at begærlige pesoner brækkede blokken op og stjal

pengene, som i 1805 hvor udbyttet blev ca. 3 rigsdaler. Indimellem noteres egentlige istandsættelser, f.eks. i 1808 og 1839.

Da sognedegnen, Jørgen Sandbech, stod over for at tage sin afsked, besluttede han at oprette et legat, hvis fundats blev stadfæstet 18. oktober 1827. Det var på 100 rigsdaler og blev senere omskrevet til 214,50 kr., hvis renter skulle anvendes til fattigvæsenets bedste og til vedligeholdelse af Jomfrukilderne og den opstillede kildeblok. Han motiverede det med, »at der årligt indkommer et beløb, og at det ved kildernes besøg kan forventes, at der stadig årligt vil indkomme et lidet beløb.« Historisk set er det helt på sin plads, at Hvalsø i vore dage har en gade med navnet Sandbechs Alle.

I Hvalsø-Særløse sogneforstanderskabs forhandlingsprotokol⁴) noteres det i 1844, at man istandsætter vejen ud til Kildehuset. Men i 1863 vedtages det, at denne vej skal udgå af kommunens vejregulativ, dvs. at den ikke længere skulle være offentlig vej med kommunal vedligeholdelse. Så sparede man det. Men sagen var også, at kildebesøgene var meget på retur.

Men sogneforstanderskabets beslutning har sikkert sin baggrund i, at herredsfogden i 1855 forbød kræmmere at indfinde sig ved kilderne som de foregående sankthansdage »og der opslå telte«. Med den tilstrømning, der endnu var til kildemarkedet, gik det hårdt ud over de marker, som vejen til kilderne passerede, og som omgav kilderne. Det var de pågældende bønder naturligvis utilfredse med, og det var sikkert deres klager, der fik herredsfogden til at gribe ind. Men kildemarkederne fortsatte alligevel. Så tog manden på »Kildegården« sagen i egen hånd, og i 1869 sløjfede han kilderne. Det kom der en sognesag ud af, og rådet pålagde gårdmanden inden 23. juni at genoprette kilderne på den plads, hvor de forhen havde været. Sagen gik videre til Lejre herredsting og amtet, som i 1870 afslog at foretage sig videre.

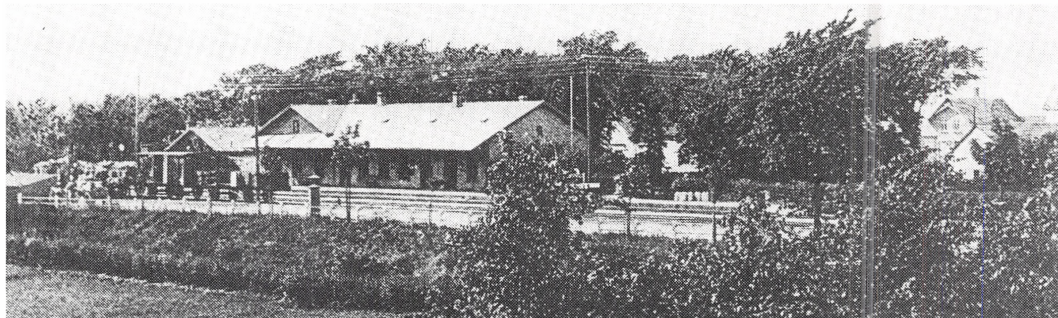
Den før nævnte gårdejer Anders Christoffersen i Kirke-Eskilstrup fortæller videre, at retsplejen omkring kilderne var indviklet, fordi den ene kilde (i Soderup sogn) lå i Merløse herred og Holbæk amt, mens de to kilder (i Hvalsø sogn) lå i Lejre herred i Roskilde amt. Ophævelsen af kildemarkedet kunne for Soderup sogns vedkommende kun ske, hvis tre fjerdedele af sognets folketingsvælgere ønskede det. Fæsteren på »Prøvegården« gik da rundt med lister og samlede underskrifter, og det tilstrækkelige antal blev nået.

Imidlertid var det besluttet at anlægge Kalundborg-banen, og den skulle passere Jerndalen tæt op ad kil-

derne. Masser af jernbanebørster strømmede til, for der var brug for megen arbejdskraft. Beboeren af »Kildehuset« øjnede en indtægtsmulighed. Han søgte og fik i 1873 bevilling til at drive marketenteri for jernbanearbejdere i »Kildehuset«. To år efter får vi at vide, at han er borttrømt uden at betale hverken kommuneskat eller næringssskat, og amtet inddrog hans næringsbevis.

Der blev bygget station i Hvalsø, og jernbanen åbnede 1874. Markedet ved kilderne må have fortsat, måske i afdæmpet form, for i 1877 flyttedes det til pladsen foran Hvalsø station. Men nu ændrede det karakter og blev omdannet til en handel med husdyr: Kreaturer, heste, får, grise, fjerkræ osv. Opkøberne havde derefter nem adgang til at få transporteret dyrene af sted med jernbanevogne. Efterhånden som biltransporten blev mere almindelig, tog markedet af, og i løbet af anden verdenskrig ebbede det helt ud. I 1946 blev Hvalsø slettet i den officielle markedsfortegnelse. Således endte sagaen om kildemarkederne ved Jomfrukilderne. □

1. Beretning af 2-11-1961, udfærdiget af fru *Ingeborg Petersen*, f. Carlsen, Hvalsø, refererende moderens (Laura Carlsen, f. Ege-lund) fortælling.
2. Artikel i Holbæk Amtstidende 24-7-1941 af gårdejer *Anders Christoffersen*, Kirke-Eskilstrup.
3. Fattigkommissionsprotokol for Hvalsø-Særløse pastorat 1802-63. I Hvalsø kommunes arkiv.
4. Hvalsø-Særløse sogneforstanderskabs forhandlingsprotokol 1842-67. Sammes sogneråds forhandlingsprotokol 1868-77. I Hvalsø kommunes arkiv.

*Hvalsø station.
Bag stationsbygningen
lå markedspladsen.
Postkort 1911.*

Jomfruhullet ved Gyldenløveshøj

Egentlig er Jomfruhullet ingen helsebringende kilde, men denne lokalitet har markeret sig så stærkt i den stedlige folkelige overlevering sammen med kilderne, at det vil være naturligt at omtale den. Og den er medtaget her for at undgå forveksling med Jomfrukilderne.

Den nævnes så tidligt som i Roskildebispens jordebog 1370. Under embedsmandslenet Jystrup opregnes en række søer og blandt disse »Jomfruwesio«. Selv om dette navn ikke synes bevaret i andre skriftlige kilder, så har dog den mundtlige tradition bevaret navnet, og det takket være den tro, der knytter sig til den lille sø¹).

Flere forskellige af hinanden uafhængige personer er enige om dens beliggenhed ved vejen fra Skjoldenæsholm forbi Hopolden mod Hvalsø, ikke langt fra Gyldenløveshøj. Denne vej blev i årene 1937-45 omlagt og til dels nyanlagt som en mere direkte vej mod Hvalsø og som en slags kompensation for nedlæggelsen af den sjællandske midtbane i 1936. Det traf sig så uheldigt, at man ikke tog hensyn til søen, men foretog en opfyldning, så vejen nu passerer hen over søens østlige del. Bakken ved siden af søen blev brugt til grusgrav. Først for jernbaneanlægget i begyndelsen af 1920'erne og senere for vejanlægget.

Det er derfor ikke så meget, der er tilbage af Jomfrusøen. Men dengang, den havde sin oprindelige udstrækning, passerede vejen tæt forbi den lille sø, og stedet her var på én gang både den yndigste og uhyggeligste plet i skoven, omvokset af mange nøddebuske. Tilmed var Jomfruhullet dengang meget dybt og med en helt rolig vandflade²).

Sagnet fortæller, at Jomfruhullet har sit navn, fordi en ung pige engang skal være omkommet deri, men må-

den, det foregik på, huskes ikke mere. For mange år siden holdt folk ikke af at færdes dér om aftenen og natten. Der gik sagn om, at når folk ved nattetide gik fra Skjoldenæsholm til Hopolden, gik der en sort pudel-hund lige i hælene på dem. De kunne mærke og høre den. Ingen havde set den, for hvis man vendte sig om og så efter, var der ingen³).

Et andet sagn siger, at Jomfruhullet fik sit navn af, at tre jomfruer engang skal være sænket deri. Meddele-rens moder kom aldrig der forbi om aftenen, uden at

Jomfruhullet, 1911.

hun havde et bundt rustne søm med, som hun kastede i hullet som offer til jomfruerne. Der er her helt tydeligt en påvirkning fra fortællingen om de tre jomfruer, der gav navn til Jomfrukilderne⁴).

Desværre har Skjoldenæsholm gods ikke forstået at tage vare på dette minderige sted, men tværtimod brugt den lille sø til fyldplads for overskudsjord og andet. Her ligger også alskens skrammel, og den minderige sø er der ikke mere. Kun på det dybeste sted er der lidt fugtighed tilbage. Men hasselbuskene trives stadig godt.

Ikke langt fra Jomfruhullet ligger traktørstedet »Kuskehuset«, hvor man i gamle dage holdt sygekassefester. Her stod et helligt træ, en stor hul eg, med så megen plads indvendig, at flere personer kunne opholde sig deri. Det var yndet, at unge mennesker hyggede sig inde i træet.

Kuskehuset var oprindeligt en del af Skjoldenæsholm teglværk, men da dette blev nedlagt, kom huset til at tjene som bolig for herskabets kusk. I 1950'erne blev det indrettet til traktørsted. □

1. Navnestudier nr. 3: Marknavnestudier (1964). Udg. af Institut for Navneforskning. Heri *Lissi Nykin*: Et lokaliseringsforsøg, s. 106-109. Forfatteren er desværre ikke tilstrækkelig kendt med de lokale forhold og foreslår en forkert placering af »Jomfruwesio«.
2. Meddelt 17-12-1956 af enkefru *Marie Hansen*, Fondets Borgerstiftelse i Ringsted, f. 1877 på Højbjerggården i Valsølle sogn.
3. Meddelt 1957 af kommunalfunktionær *Frands Nielsen*, Enghave Plads, København, f. i Hopolden 1873.
4. Meddelt 7-5-1957 af gartnermedhjælper *Christian Nielsen*, Hildursgade 6, København, f. 1889 i Skee Old.

Mønter, ofret til Odinskilden.

Odinskilde ved Skovhastrup Overdrev

I dalen mellem Skovhastrup Overdrev og Særløse bys marker løber den bæk, der danner afløb for Avnsø inde i det store midtsjællandske skovområde.

På Skovhastrup-områdets sydskråning ned mod bækken, men i det faste terræn, randt Odinskilden med meget betydelige vandmængder, som tog sig frem mod bækken. Kildens beliggenhed på matr.nr. 3-a i Skovhastrup by i Særløse sogn er på udskiftningskortet år 1800 markeret med navnet »Onskilde agre«.

Historikeren, arkivar *Thomas B. Bang*, var født 1889 og søn af sognepræst *Vilhelm Bang* til Hvalsø-Særløse, og han var besjælet af stor kærlighed til sin hjemegns historie¹⁾). Derfor er det ikke underligt, at han interesserede sig for Odinskilden. Som studerende og samtidig som medarbejder ved Dansk Folkemindesamling besøgte han adskillige lægedomskilder og altså også denne. Det var bl.a. i sommerferien 1912, da han opholdt

Arkivar *Thomas B. Bang*, 1911.

sig i Hvalsø, at han fandt anledning til at besøge kilden i Skovhastrup, hvis ejer dengang hed *Jørgen Thomsen*. Snart efter besøget blev han udspurgt af Roskilde Dagblad, som den 19. august fortalte om besøget ved kilden²⁾). Avisen skriver:

»Kilden har åbenbart været hellig. Allerede navnet »Odinskilde« tyder jo derpå, og interessant er det, at jeg har fået vidnesbyrd om, at man endnu for 150 år siden ofrede til den. Gårdejer *Jørgen Thomsen* fortalte mig nemlig, at man engang rensede kilden op og ved denne lejlighed fandt en del mønter i den. Selv havde han fundet en, som han viste mig. Den var fra Frederik V's tid.

I gamle dage var det jo almindeligt, at syge folk sankt-hansaften drog til de hellige kilder og badede i vandet eller drak deraf og derefter ofrede penge eller madvarer til kilden – og det er jo åbenbart det samme, der er foregået her. Ældste form for ofring er netop at kaste offeret ned i selve kilden. Senere opstillede man ofte en blok, hvori pengene lagdes. Så det er morsomt, at man netop her har brugt den gammeldags måde. Jeg har hørt om det flere steder, men aldrig før set mønter, der er fundne i en kilde.

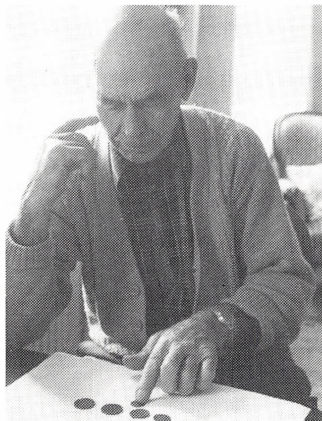
Et par gange har jeg været nede at se på kilden og gravet lidt der, men fandt ikke noget ved selve kilden. Derimod fandt jeg nogle få meter derfra de sidste levninger af noget, der muligvis står i forbindelse med den. Hr. *Thomsen* oplyste mig om, at der tidligere har gået en stenlagt vej fra kilden i retning mod Særløse by. Da han begyndte at opdyrke jorden, blev den imidlertid ødelagt.

Bevæbnet med spade og skovl søgte jeg efter, om der ikke skulle være rester af den, og på et ganske smalt

stykke grønsvær tæt ved kilden var jeg så heldig at finde et lille stykke af vejen liggende fuldstændig urørt. Det lå ca. $\frac{1}{3}$ meter under grønsværen og bestod af 2-3 lag utilhugne kampesten. Helt henne ved kilden var der et lille jordstrøg, muligvis kunstigt, hvori der fandtes mængder af samme slags sten, og i samme høj er fundet mange dyreknogler.«

Fundet af mønter i selve kilden tyder således på, at der ikke har været kildeblok ved Odinskilde. Der er i alt bevaret 12 mønter, fundet i kilden. Den nuværende ejer (1991) af gården er sønnesøn af førnævnte Jørgen Thomsen og hedder ligeledes *Jørgen Thomsen*. Han passer godt på de gamle historiske mønter. De er alle af kobber, og det er småmønter med pålydende fra $\frac{1}{2}$ skilling til 16 skilling. Den ældste mønt er præget i 1755 og bærer Fr. V's monogram, den yngste er fra 1818. Man har ingen efterretning om, hvornår møntofringen er holdt op, men nyere mønter er altså ikke bevaret.

Forfatteren *Martin A. Hansen* interesserede sig også for Odinskilden. Han spekulerede over, at der nord for kilden i dalen, hvor bækken førte vandet bort, findes to navngivne bakkedrag. Mod vest ligger Glædebjerg og mod øst Springsbjerg. Han bemærkede engang, at disse to gamle navne kunne hentyde til lystighed i forbindelse med kildefesterne.

Gårdejer Jacob Petersen, Skovhastrup, 1991.

Det er dog nærliggende at tænke sig, at navnet Springsbjerg kan forklares ved, at det er stedet, hvor kilden springer. Gården, på hvis jorder kilden befandt sig, har taget navn efter bakken og hedder Glædebjerggård.

Selv om kilden blev udgravet i begyndelsen af dette århundrede efter at have tabt sin betydning som helligkilde, aftog selve vandmængden ikke synderligt. Mens kildehullet bestod, var der tæt op ad dette rejst et skur, mest til opbevaring af redskaber. Ved kilden stod også et stort markant gammelt piletræ, der vel var $\frac{1}{2}$ meter i tværmål. Både skur og træ er borte nu, og der er intet tilbage af kilden. Kilden havde så stor betydning for vandafstrømningen, at de nedenfor liggende vandmøller, Hulemølle og Dellinge Mølle³⁾, ikke kunne male uden vand fra Odinskilde. På tider, hvor det kneb med tilstrækkeligt vand, måtte Hulemølleren af sted op langs åløbet for at oprense det, og det kom også Dellingemølleren til gode. Vandløbet var nu blevet så betydeligt, at det kom at bære navnet Dellinge å, inden det under navnet Lejre å sluttede sit løb i Roskilde fjord⁴⁾.

Odinskilden fik sit endelige dødsstød, da Københavns Vandforsyning i 1938 begyndte at lede vandet til det store nye vandværk i Lejre. Vandet forsvandt fra kilden så pludseligt, at jorden omkring den slog store dybe revner af udtørringen. Næsten alt vand forsvandt fra bækken, og vandmøllerne kunne ikke længere male.

Alligevel var der så megen fugtighed tilbage i jorden, at man fandt det passende at dræne kildeengen engang i 1950'erne. Så kunne der gro frodigt græs til ensilering.

Som nævnt kan kildevældet ikke længere ses, men det kan dog påvises, når man besøger stedet med en ståltråd, for den giver udslag, når man er på pletten. □

1. Biografi af *Thomas B. Bang* i Dansk Biografisk Leksikon, udg. 1933, bd. 2, s. 123.
2. Roskilde Dagblad 19-8-1912. Interview med Thomas B. Bang ved *Inger Bryde*.
3. *A. Strange Nielsen*: »Vandmøllerne ved Lejre«, udg. i Fra Københavns Amt 1941-42, s. 83-104.
4. Meddelt efteråret 1990 af gårdejer *Jacob Petersen*, Skovhastrup i Særløse sogn, født her 1912.

Mortenstrup kilde i Avnstrup Overdrev

Denne kilde ligger ikke i Mortenstrup i Jystrup sogn, men tæt derved i Særløse sogn – nærmere betegnet på matr.nr. 24-c af Avnstrup Overdrev. Skovområdet, hvor kilden befinder sig, har fra gammel tid båret navnet Kul-krogen, fordi man her brændte trækul i store kulmiler. Men kilden har fået navn efter Mortenstrup, da den især var mødested for denne landsbys beboere.

Vejen til kilden går fra Mortenstrup by mod Ravns-holte skovfogedsted. Netop, hvor skoven begynder, svinger man til højre og fortsætter til det punkt, hvor vejen forlader skovgærdet og går dybere ind i skoven. Herinde fortsætter man til første sidevej på højre hånd, og så er man fremme i nærheden af kilden. Ned ad skråningen til højre for sidevejen ligger kilden. Man kan ikke se den fra vejen, men skråningen går stejlt ned mod et dybt jordfaldshul, og det er hertil, kilden har sit afløb. Kildebrønden er rund og sat af kampesten, hvis øverste kant ikke hæver sig synderligt over jordsmonnet. Brønden er ca. 1½ meter dyb og ofte fyldt med nedfaldne blade. Vandet rinder stadig, men det har i tidens løb varieret noget med brøndens evne til at holde vand om sommeren.

Umiddelbart til venstre for sidevejen, over for det sted, hvor man går ned til kilden, lå »Dancesalen«. Det var en plads, der i gammel tid var omvokset med snebærbuske – sikkert plantet af den lokale befolkning for at afgrænse festpladsen. Man må huske på, at overdrevet i gamle dage var et åbent terræn med lidt spredt bevoksning. Det 8 tdr. land store Avnstrup Overdrev blev først indtaget til skov og tilplantet i 1867 af Københavns kommunes forstvæsen. Før den tid gik det ud i ét med det tilgrænsende Mortenstrup Overdrev, således som

det ses på udskiftningskortet over Mortenstrup ca. 1805. »Dancesalen« var kredsformet med en radius på 2½ til 3 meter og åbnede sig mod kilden. Den er endnu kendelig og markerer sig (i april) med frodig, grøn græs-vækst. Efterkommere af snebærbuskene vokser (1991) ved vejen i nogen afstand herfra.

Til festerne sankthansaften kom der folk fra de fleste omliggende landsbyer – ja, helt fra Haraldsted og Val-sømagle, hvor man selv havde lægedomskilder, kom der besøgende. Man drak af vandet for sundhedens skyld, navnlig for gigt. Ved siden af kilden stod et vandingskar, hvori der blev trukket vand op til fårene, så småpigerne, der i gamle dage vogtede får, kunne få vandet dyrene.

En gammel overlevering fortæller, at meget gamle folk, som ikke selv kunne gå ned til kilden, blev båret dertil og sat på en bænk. Når de drak af det undergørende vand, ville de blive unge igen. Vandet blev trukket

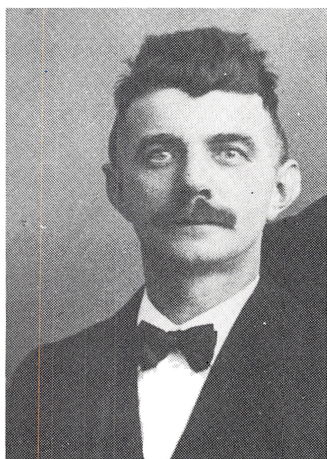
*Gårdejer Jens Frederiksen,
Akselholm, Mortenstrup*

med en spand og drikket af et bæger. Intet af det livgivende vand måtte spildes, for så tabte vandet sin kraft. Gamle folk ofrede ikke til kilden, tværtimod fik de nogle skillinger, som de andre, der drak af vandet, ofrede til kilden. De ofrede skillinger blev samlet sammen og senere under festens forløb fordelt til de gamle trængende til lindring for noget af deres nød og fattigdom. Samme overlevering fortæller, at en ældre mand spillede harmonika til dansen i »Dancesalen«, men de unge dansede på grønsværen med træsko på¹⁾.

En romantisk beretning om Mortenstrup kildemarked lyder således: I 1844 var der som hvert år tidligere kildemarked i Overdrevet. Gamle Karen fra Mortenstrup var mødt tidligt for at rette sit ildsted, stablet af sten, op. Også for at samle kvas til at fyre med. Hun skulle tjene penge den aften. Med sin vendbare vaffelpande skulle hun søge at bage vaffler, lige så stærkt de unge kunne spise dem. Og i år ville hun tage to skilling for tre vaffler med honning. Men så kunne de også gratis drikke vand af kilden ved hjælp af en hankeløs kop, der havde sin plads på den store gråsten.

Så begyndte de unge at komme fra hele egnen. Og gamle Kristian Spillemand fra det lille hus ved Avnstrupgården kom med sin fiol og spillede til dansen. Det var kædedanse og sanglege. Når der kom en af de rigtig

*Gårdejer Peder Pedersen,
Stengården, Mortenstrup
(fra sognerådsbillede 1921-25).*

populære, sprang Kristian Spillemand op fra sin græsbænk og svang sig rundt om de dansende, samtidig med at han spillede og sang for. Og så var der den unge Niels fra Mortenstrup, Kildekarens sønnesøn. Han kunne både danse og synge. Og den lille Anna fra Helvigstruphuset med de strålende øjne. Hun gengældte Niels' smil og håndtryk.

Da dagningen begyndte at oplyse snebærbuskene omkring dansepladsen, havde Kildekaren opbagt sin sidste dej. På ildstedet var der kun gløder tilbage. Men kilden sprang og klukkede, som om der slet ikke var drikket af den. Så pakkede Kristian Spillemand sin violin i kassen og gik hjemad. De dansende spredtes til alle sider. Men Anna og Niels fulgtes ad mod Helvigstruphuset. Da de nåede Hjortsø, satte de sig et øjeblik for at høre på fuglesangen i ellekrattet. Det var den første nattegal, de hørte i år (?). De var enige om, at den rene velklang i fuglens strofer varslede godt for deres fremtid og for det lille hjem, de var enige om at bygge sammen²⁾.

Den romantiske beretning om kildemarkedet kan korrigeres derhen, at Anna fra Helvigstruphuset i virkeligheden var gårdmandsdatter fra Særløse. Hun hed *Anna Rasmusdatter* og var født ca. 1779. Hun blev gift med *Niels Alexandersen*, der var søn af lærer *Alexander Johansen* i Mortenstrup. Det er hende, der optræder som kildekone i 1844 og gemmer sig bag navnet Kildekaren. Hun var da nyligt blevet enke. De bevarede traditioner om livet ved Mortenstrup kilde knytter sig tæt til lærer Alexander Johansens efterkommere. Hvornår hans svigerdatter, Anna, ophørte med bestillingen, lader sig ikke fastslå, men hun døde den 12. juli 1868, 92 år gammel.

Da var arvefølgen allerede sikret, idet hendes datter, *Kirstine Marie Nielsdatter*, født 1822, så at sige var opvokset med bestillingen og kendte de dertil knyttede gøremål. Hun overtog så hvervet som kildekone og virkede i mange år. I den tid slog hun sit navn fast som »Kilde-Kirsten«. Hun var i ca. 1844 blevet gift med *Niels Nielsen* fra Valløby – også kaldet »Stærke Niels«. Ikke med urette, for da han døde den 25. januar 1890, var

Kilde-Kirsten og hendes mand, Niels Nielsen, Mortenstrup, ca. 1875.

Kildekone Ellen Isaksdatter og hendes mand, teglbrænder Niels Nielsen, Mortenstrup, ca. 1875.

man bekymret for, hvordan man så skulle få skiftet lejeklodsens i Nebs mølle (Jystrup sogn), for »Stærke Niels« var den eneste, der kunne løfte møllehjulet. Man sagde også, at han kunne drikke direkte af spunshullet i brændevinsankeret. Kilde-Kirsten døde den 14. maj 1896.

Det berettes i denne familie, at en kildekone næsten aldrig fik pgebørn. Det var netop tilfældet for »Kilde-Kirsten«s vedkommende. Derfor gik bestillingen videre til hendes svigerdatter, Ellen. Hun blev således tredje generation kildekone, og hun varetog denne gerning i mange år. Hun var en særpræget kone og en stærk kvindeskikkelse. Egentlig hed hun *Eljene Isaksdatter*,

skånsk født og med sigøjnerblod i årerne. Ved kildefesterne fortsatte hun med at bruge det gamle vaffeljern, og vaflernes form og smag beskrives som »gode råd« eller »krumkager«.

Med hvervet som kildekone fulgte også den bestilling at »klæde lig«. Ellen Isaksdatter var desuden søgt som klog kone, for hun vidste råd for mange sygdomme, og folk følte sig hjulpet af hende.

En tid før Ellen døde og blev begravet i Jystrup 16. februar 1942 uden at efterlade sig døtre, tilbød hun sin svigerdatter, *Elise Henriette Norbøll*, at hun kunne overtage kildekonegerningen, men fik afslag. Desuden flytte-

Mortenstrup kilde, 1991.

de hendes søn og svigerdatter snart til København, og så var det også af den grund umuligt at bevare kildekone-traditionen i familien, og en ca. 100-årig tradition var til ende. Ellen blev uden afløser og dermed den sidste kildekone³).

Den forhenværende Mortenstrup skole var den faste bopæl for dynastiet af kildekoner. Den brændte så vidt vides i 1850'erne, blev genopbygget på stedet og ligger stadig i svinget, hvor vejen fra Mortenstrup by drejer mod Ravnsbolte skovfogedsted. Ejendommen har matr.nr. 7-b af Mortenstrup by, Jystrup sogn.

I vor tid forekommer navnet Sct. Mortens kilde. Det får det til at lyde, som om kilden skulle være viet til den

hellige Martin (Morten) af Tours. Der er intet som helst belæg herfor, og det har ingen tradition bag sig. Det er bare en nyere opfindelse. □

1. Optegnet 7-2-1957 efter fortælling af gårdejer *Peder Pedersen*, Stengården, Mortenstrup, f. i Skovhastrup, Særløse sogn, 1879. Hans moder var født i Mortenstrup. Stengården er nabo til kildeområdet.
2. Optegnelser 1957 af fhv. gårdejer i Mortenstrup, *Jens Frederiksen* (gården Akselholm), da boende i De gamles Hjem i Ortved, f. 1891 i Ågerup ved Roskilde. Optegnelsen er sket efter beretning af naboen, teglbrænder *Niels Nielsen*, f. i Mortenstrup 1845, gift med Ellen Isaksdatter.
3. Oplysninger meddelt 1991 af adjunkt, ingeniør *Sander Norbøll*, Munkegårdsvej 63, Kvistgård, som er sønnesøns søn af kildekonen Ellen Isaksdatter.

Sct. Vilhelms kilde

Denne kilde lå i Vigersted sogn, og dens plads kan endnu eftervises. Når kildeforskeren *Siegfred Svane* i sin bog, »Danske Helligkilder«, er tilbøjelig til at lokalisere kilden til Vigersted præstegårds have, så kan dette dog ikke være tilfældet, hvilket der er flere vidnesbyrd om.

Men lad os begynde med sagnet om kildens opståen. Det findes i flere varianter. I *J.M. Thieles* »Danmarks Folkesagn«, bind 1, udgivet i 1843, findes denne ordlyd: »Der boede ved Ringsted en nævenyttig mand, som hed Willum. Han støbte en klokke til Vigersted kirke, som havde sådan en klang, at den lød fra Vigersted til Valby bakke. Men da han havde smeltet så meget sølv deri, at han derved blev forarmet og kom i stor skyld, forfulgtes han af dem, hvis skyldner han var, flygtede ud på Vigersted mark og blev dræbt ved siden af en høj. Da udsprang på samme sted en kilde, hvilken endnu kaldes efter ham Sct. Willums kilde.«

Fotograf Rasmus Nielsen, Ringsted, 1925, som lærer på Teknologisk Institut.

En anden beretning¹⁾ lyder således: »Da Vigersted kirke var bygget, skulle der også anskaffes en kirkeklokke. Bymændene henvendte sig da til en klokkestøber, der hed Villum, og overdrog ham at støbe klokken. Det gjorde han også, men da man begyndte at ringe med den, gik der en slem revne i klokken, så den fik en ubehagelig sprukken lyd. Det blev bymændene så vrede over, at de for løs på støbemesteren. Han flygtede for at frelse livet, men de indhentede ham et stykke uden for byen og dræbte ham. Kilden på det sted, hvor drabet fandt sted, har siden båret hans navn og hedder Villums kilde. Her holdtes kildemarkederne i gamle dage, og folk kom langvejsfra for at deltage. Det gik ofte voldsomt til med slagsmål ved kilden.«

En tredje overlevering²⁾ er fortalt således: »Den store klokke i Vigersted kirke var hængt op, og da kunne man mærke, at lyden var så kraftig, at klokkestøberen blev bange for, at tårnet skulle revne. Derfor tog mesteren og slog et stykke af klokken. Ved den lejlighed så han, at hans svend, som havde støbt klokken, havde kommet for meget sølv i den. Mesteren blev da vred på svenden, og denne flygtede i sin angst ud over markerne i retning af, hvor Værkevadsgården senere kom til at ligge. Mesteren nåede ham og stak ham ihjel. I det samme sprang der en kilde frem på stedet, hvor han faldt.«

Navnet Sct. Villum kunne antyde, at kilden var viet til en helgen. Der er peget på, at der kunne være tale om abbed *Vilhelm* af Æbelholt kloster i Nordsjælland, som blev kanoniseret 25. august 1218. Kilden omtales derfor også som Sct. Vilhelms kilde. I markbogen 1682 finder vi i Ortved landsbys Rueskovs vang navnet »Sangt Villums ås« netop der, hvor kilden havde sin beliggenhed.

Vigersted kirkeklokke, 1956.

Det passer også godt med den første beretning, som placerer kilden i nærheden af en høj. Her ligger nemlig Ruskus (Rueskovs) højene, om hvilke der går spændende sagn.

Kirkeklokken hænger stadig i Vigersted kirkes tårn. Den har en indskrift, som oversat fra latin lyder: »Den hulde Sct. Nicolaus til ære. Johannes Fastenowe gjorde mig i det Herrens år 1515. Kirkeværgen var Jacob Bonde og Olav Henriksen.« Johannes Fastenowe var en indvandret klokkestøber og kom fra Nederlandene. Han var en fremragende mester, og man har opgjort, at han har støbt mindst 30 klokker, der i form og klang hører til de bedste. Det er ikke muligt at se spor efter, at den har haft en revne, eller at der er slået et stykke af den. Blandt kirkens mange interessante kalkmalerier er der i denne forbindelse grund til at gøre opmærksom på, at

tårnhvælvingen er dekoreret med fire scener fra legenden om Sct. Nicolaus.

På udskiftningskortet 1797 over Ortved by markeres kilden med navnet »Villums agre«, beliggende østligst i marken til gården matr.nr. 10 og ved vejen mod Værkevad. I *J.C.B. la Cours* værk, »Danske Gaarde«, ses det, at gårdens navn nu er Vangeholmsgård, og det anføres her, at der på gården jorder »tidligere fandtes en kilde, der nu (1908) er drænet bort. Den agtedes i gamle dage for hellig og besøgtes sankthansaften af syge fra mange miles omkreds, der kom for at hente helsebod ved dens vande«³).

Dette bekræftes af fotograf *Rasmus Nielsen*, Ringsted, som fortæller, at folk overnattede ved kilden for at blive helbredt, og at kraften i vandet var størst, når »dokken« (duggen) var faldet.

I en artikel i Ringsted Folketidende den 22. november 1917 om bondeslægterne i Ortved fortæller forfatterinden *Karen Marie Nielsen*, Brandsmark, om det liv, der udfoldede sig ved kilden, når der var besøg sankthansaften⁴). Hun fortæller ikke noget om folk, der søgte helbredelse. Det var åbenbart gledet helt i baggrunden og til tider afløst af voldsomheder. Hun skriver:

»Dengang var det jo almindeligt, at hvert sogn holdt sit kildemarked, og sådan var det også her. Ved et sognets kildevæld holdtes hver sankthansaften kildefest med dans over grønsværen til en klingende violin, med sviren og drikken øl og brændevin. Dengang holdtes det for noget af en fornærmelse, når karle fra andre byer gæstede en sådan fest. Enhver kunne jo blive på sine egne grænser og passe sit. Men stundom skete det dog, at der kom fremmede karle til, og når så både disse og sognets egne karle havde fået en del at drikke, kom blodet i kog, og før man vidste af det, endte det i regulært slagsmål – hu, det var fælt. Musikken hørte op og dansen ligeledes, skrækslagene stod pigerne og så på, hvordan slagsmålet fortsatte, til blodet flød, og den ene part omsider mørbanket måtte tage flugten, fulgt næsten til vejs ende af de sejrende. Ved en sådan holmgang var karlen Rasmus blevet trængt bort fra sine kammerater og havde fået en 5-6 fjender omkring sig. Tju, trods næveslag og spark trængte de stedse tættere ind på ham, og nu sprang en af dem op på hans ryg med en kniv i hånden. Da sprang Rasmus' søster, Kirsten, ud fra flokken: »Skal I slå min broder? Jeg skal,« og så satte hun en ed på, »lære jer noget andet.« I ét nu var hun inde mellem de kæmpende, havde revet karlen ned af broderens ryg, vendt ham en kolbøtte og sat ham på hovedet i en tjørnehæk. Dernæst gik hun løs på de andre karle, kastede dem en efter en hovedkulds ned ad bakken. Rasmus var reddet. En anden gang, da der var et lignende slagsmål, rykkede karlene stavene op af et risgærde og slog løs på deres modstandere dermed. Og Kirsten, som fandt, at også hendes hjælp her var nødvendig, snappede også sin stav og kæmpede tappert mellem karlene, til fjenderne var forsvundet, og sejren var vundet. Men

omsider blev slagsmålene så vilde, at en karl døde af de knubs, han havde fået. Og kildefesterne blev da offentligt forbudt. Men om Kirsten er at melde, at hun kom til tjene hos en købmand i Ringsted. Dér gjorde hun ofte det kunststykke at løfte en tønde brændevin op og lægge den på ladet, hvad købmanden aldrig havde haft en karl, der kunne gøre. Hun er berømt for sin styrke, men betegnes ellers som en fredelig kvinde, der omsider blev gift og kom til at bo på »Katrinelyst« i Benløse, hvor hun blev moder til en stor børneflokk.«

Forfatterinden
Karen Marie Nielsen,
Brandsmark, 1917.

Det kan fastslås, at Kirsten er født ca. 1820, og at hun i folketællingen 1860 ganske rigtigt har bopæl på Katrinelyst sammen med sin mand og deres i alt 8 børn. De voldsomme begivenheder ved kildemarkedet kan således henføres til begyndelsen af 1840'erne. □

1. Optegnet 4-7-1956 efter beretning af fotograf *Rasmus Nielsen*, Tinggaade 1, Ringsted, f. i Ortved 12-6-1874, d. i Ringsted 27-1-1957. Hans moder, der var født i Værkevadsgården, matr.nr. 9-a af Ortved, havde fortalt denne overlevering.
2. Optegnet 5-7-1956 efter fortælling af gårdejer *Morten Larsen*, Mannerup, Osted sogn, f. på Toftegård i Vigersted 1884.
3. J.B.C. la Cour: *Danske Gaarde*, II samling, bd. IV, s. 852. Udg. 1908.
4. *Karen Marie Nielsen*, forfatterinde, boende i Brandsmark i Slaglille sogn, f. i Brandsmark 1870, d. 1947.

Benløse kilde

Afdøde sognefoged *Jørgen Jørgensen*, f. i Benløse 1870, havde gården matr.nr. 7-a, Rygård, af Benløse, og hans slægt havde vel siddet inde med denne gård i et par hundrede år. Og på nabogården, matr.nr. 20-a, Langagergård, hentede han sin kone, som var datter af gård-ejer *Hans Mortensen*. Det er på sidstnævnte gårds jorder, kilden havde sin beliggenhed, og *Jørgen Jørgensen* mente, at kilden i gamle dage var kaldt Thorskilde. Sikker på det var han dog ikke. Måske har det haft indflydelse på dette navn, at der er agre i dette område, som i markbogen 1682 kaldes »Thorilds Kildeager«, og på udskiftningskortet 1796 hedder samme sted »Tordens Kiiler«. Gårdejer *Hans Pedersen*, der ejede Langagergård 1924-70, har fortalt, at der i vinteren 1905 skete det usædvanlige, at en ung mand kom til gården og bad om at måtte se kilden¹).

Denne unge mand var sandsynligvis den senere underarkivar ved Rigsarkivet, *Thomas B. Bang* (se omtalen af Odinskilde i Særløse sogn). Årstallet for hans besøg er dog nok angivet nogle få år for tidligt.

Videre fortæller *Hans Pedersen*, at kilden lå på fast grund, ligesom på en tange ud i det blødere engdrag, og den havde en karm af træ, der omgav randen af kilden. Desuden var kilden indhegnet med pæle. Gården fik hele sin vandforsyning fra kilden, og når der kom fremmede, skyndte man sig altid ned og hentede vand til kaffe eller te. Man kørte også vasketøj på en trillebør til kilden og skyllede det der.

Kilden var godt halvanden meter dyb og randt med rent frisk vand. Når man prøvede at pumpe kilden tom, fyldtes den straks igen i løbet af få minutter. Den havde afløb til en vanding nede i engen, som nærmest var

bundløs. Her kunne kreaturerne drikke. Vandingen havde afløb til en bæk i dalen nedenfor. Den kom fra Benløse bys fælles vandingssted, »Maveput«, i landsbyens udkant, og herfra banede den sig vej til Haraldsted Langesø.

Ejeren af gården besluttede at uddræne kilden og vandingen. Dybt i bunden af vandingen viste sig et ejendommeligt gråt askelag med træstumper i. Ved gravningen af dræningsgrøfterne fandt man mange knogler af hesteskeletter. Der var i alt fald syv horsepander, og alle havde de et rundt hul i panden på størrelse med en valnød. Hvor mange skeletrester, der kunne findes i øvrigt, blev ikke undersøgt, men alle opgravede knogler blev brugt som fyld i dræningsgrøfterne. Findestedet var navnlig terrænet lige neden for kilden. Var det en offerplads? Eller var det en kirkegård for sognets udtjente heste?

I nærheden af kilden fandtes temmelig mange røde potteskår af lertøj, ligesom der også var enkelte skår i kildens bund. Fra anden side ved vi, at potterne næppe er henkastet som et egentligt offer til kilden. De blev naturligvis brugt til at øse vandet op af kilden med til drikkebrug. Men der herskede den tro, at man altid skulle benytte, en ny, ubrugt potte. Efter brugen skulle dette drikkekar trædes itu, så det ikke kunne bruges igen og derved overføre den lidelse, man skulle helbredes for, til et andet menneske. Tilstedeværelsen af disse mange skår kan pæppe tolkes på anden måde.

Det var fortrinsvis folk fra Ringsted, der kom for at drikke af kilden.

Ved vandingens vestbred fandtes og findes endnu en masse marksten, som i alt fald kunne give fast grund,

når kreaturerne skulle drikke. Hvis vi ser på udskiftningskortet fra 1796, bemærker vi, at kildens naboagre mod vest bærer navnet »Stolperne«. Kan det mon være en hentydning til de pæle, kilden var heget med? Endnu lidt vestligere anføres navnet »Harrestøv Agre«. Nu er en harre (harg) en sammenkastet stenbunke, fremkommet ved at menneskene har kastet (»ofret«) en sten til bunken. Det skulle give en farefri passage, og det er netop, hvad der fortælleres om stedet her. Det hang sammen med, at der fra Benløse Runding udgik en sti med retning mod kilden og videre derfra med retning mod Haraldsted Langesø. Folk færdedes her, når de havde ærinde til søen²).

Når vi følger bækken videre forløb mod Langesø, når vi til et punkt, hvor jorderne, matr.nr. 8-a, 13-a og 20-a, mødes. Her fandtes »Natravnehullet«. Det var en rød rusten kilde, som havde afløb til bækken i en stadig

strøm. I denne kilde boede natravnen, den overnaturlige fugl, som altid havde sin bolig i markskel, og som blev anset for at være en fredløs persons sjæl.

Bækken mod Langesø får et tilløb fra øst. På udskiftningskortet kaldes det »Binningebæk«, og det løber under vejen fra Benløse by mod søen. Her nævnes i 1767 »Bindingbæksbro«. I denne sammenhæng er stedet bemærkelsesværdigt, for her færdedes ifølge overtroen tre hovedløse heste, hvoraf den ene var kulravende sort. Og så tænker man på hesteskeletterne ved kilden³).

Folk var bange for at passere dette sted efter mørkets frembrud og gik eller kørte hellere en lang omvej. En bonde, hvis gård lå ved Langesø, skulle ad denne vej. Han nåede det sidste hus i Benløse by. Det var et langt stråtækt hus, der hed »Trekroner«. Midt foran huset var brønden, og her gik det ikke rigtigt til. Han blev lamslået af skræk. Op af brønden steg en hvid skikkelse, som

*Gamle elletræer
ved Natravnehullet
i Benløse, 1954.*

*Gårdejer Hans Pedersen,
Langagergård, Benløse,
ca. 1968.*

svævede hen over gårdspladsen, ud over indkørselen og tværs over vejen ud foran hestekøretøjet. Hestene standsede op, stejlede og veg tilbage med vogn og bondemand. Den hvide skikkelse svævede ned over lavningen med retning mod kilden⁴).

»Trekroner« blev revet ned i 1931, da man byggede en ny Benløse skole på dette sted. Bygningerne huser nu keramikfabrikken »Desiré«.

Hvis man vil besøge kilden, er det bedst om foråret, hvor der stadig er synlige væld. Men engen er så sumpet, at man dårligt kan færdes der. Det skyldes også, at vældet bringer meget sand op fra undergrunden, hvorved de nedlagte dræningsrør tilstoppes. □

1. Meddelt 12-7-1955 af gårdejer *Hans Pedersen*, Langagergård, Benløse, født i Benløse Fælled 1894.
2. *A. Strange Nielsen*: Sjællands Landsting i Ringsted – artikel i Historisk Samfunds årbog for Sorø amt 1960, s. 7-43.
3. Meddelt 27-1-1955 af fhv. gårdejer *Christian Andersen*, Amtstuealle 8, Ringsted, f. i Benløse, hvor han arvede gården Landagergård, matr.nr. 17-a, ved søen efter sin fader.
4. Meddelt 28-10-1954 af *Kristine Mortensen*, f. Benløse 1884.

Knud Lavards kilde

Det var en afgørende begivenhed i Danmarks historie, da *Knud Lavard* den 7. januar 1131 blev dræbt i Haraldsted skov, myrdet af sin fætter, *Magnus*, der således ville rydde sin medbejler til den danske trone af vejen. Den dræbte hertug blev bragt til Haraldsted kirke og snart derefter til Ringsteds Mariakirke. Saxo fortæller i sin Danmarkskrønike, at hvor Knud Lavards blod flød, udsprang et kildevæld til lægedom for menneskene gennem tiderne. Og der gik ikke lang tid, før man fortalte, at der skete undere ved denne kilde. Af denne grund blev hertug Knud regnet for en hellig mand. Ved en storslået højtidelighed den 25. juni 1170 i Ringsted klosterkirke blev han kanoniseret, og hans helgenskrin, indeholdende hans legemlige rester, fik sin plads på kirkens højalter.

Denne begivenhed forstærkede tilstrømningen af pilgrimme til Knud Lavards kilde. For offerpenge og salg af aflad blev der snart råd til at bygge et frådstenskapel. Det blev så stort som en landsbykirke og blev nabo til kilden. Noget sådant skete kun de steder i landet, hvor der var særlig stort kildebesøg, og her skete det, inden kunsten at brænde teglsten blev kendt i Danmark. Nu kunne kildegæsterne holde andagt i kapellet, og Ringsted-klosterets munke kunne holde messe. Senere omtales en Kellegaard (Kildegård) ved kapellet. Måske bopæl for den munk, der passede kilden og kapellet. Rige gaver fra pilgrimme tilflød kapellet. Der kunne bygges videre, nu med munkesten, og kapellet forlængedes og overhævedes. Man kan spekulere på, om det fornemme, rigt udskårne middelalderlige inventar, der er med til at pryde Haraldsted kirke, oprindeligt har haft plads i kapellet.

Reformationen 1536 forbød helgendyrkelse og op-hævede munkevæsenet. Derved mistede Knud Lavards kilde sin betydning. Kapellet forfaldt og sank sammen, og folk hjalp til ved selv at hente og genbruge materialerne. Det var næsten en god gerning at ødelægge dette monument over pavetroen. Selve kilden tørrede ud. I løbet af 300 år bredte glemselen sig, og ikke engang i den lokale befolkning var mindet om det forudså så besøgte helligsted bevaret, og man kunne ikke længere påvise kildestedet. Troen på det livgivende vand holdt sig, og kildekulten blev overført til to andre kilder i sognet: Sværtkilde og Vrangskov kilde.

I sommeren 1883 blev Ringsted herred berejst af »Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring«. Det var museumsmanden *Henry Petersen*¹⁾ og arkitekt *J.B. Løffler*, der på Nationalmuseets vegne rejste rundt i herredet. De kom også til Haraldsted og søgte efter Knud Lavards kapel. I forvejen havde de konstateret, at der på et af generalstabens kort, øst for Haraldsted, var anført navnet »Kildemur«. Henry Petersen fortæller: »Jeg forefandt her en lav, af Buske overgroet, og af store Dynger Marksten dækket Forhøjning, hvori kun et Par enkelte Steder Murværk kom til Syne. Men enhver maatte straks kunne se, at det i alt Fald ikke var en enkelt Mur, der havde staaet her, men en hel Bygning. Og laa der end spredte Rester af tykke, røde Munkesten, saas det klart, at denne Bygning oprindeligt havde været opført, ikke af brændte Mursten, men af Fraadsten eller Kildekalk, ud-skaaren i Kvadre; den maatte altsaa antages grundlagt i det 12-te Aarhundrede.«

Der blev indgået en aftale mellem »Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring« og godsejer,

Samlet til fotografering før pilgrimsvandringen fra Sct. Knuds kirke i Ringsted til kapelruinen i Haraldsted tager sin begyndelse, ca. 1930.

kammerherre *A. Th. Bruun de Neergaard* til Skjoldenæs-holm samt gårdforpagter *Christopher Christophersen* på gården matr.nr. 7 af Haraldsted om udgravning og fredning af kapelruinen. Dette blev tilendebragt i løbet af 1884, og ruinen fik sit nuværende udseende.

Det var navnet Kildemur, der førte til stedfæstelsen af kapellet. Men hvor var selve kildestedet? Det blev ikke med sikkerhed lokaliseret. Man søgte i den frodige eng nord for kapellet og fandt her en betydelig opfyld-

ning og et lag af sortblandet jord, hvori man særligt må bemærke en del potteskår og enkelte kander med hank – noget, som netop er sædvanligt ved hellige kilder. Museumsinspektør Henry Petersen opfatter navnet Kildemur som et vidnesbyrd om, at selve kilden har været omgivet af murværk (frådsten?).

I det 20. århundrede blev kildekulten omkring Knud Lavards kilde genoptaget, men ud fra andre forudsætninger. Et meget stort antal polske roearbejdere kom fra slutningen af 1800-årene til Ringsted-egnen for at arbejde – især på herregårdene – i de store roemark. Mange af disse folk tog fast bopæl på egnen, og da de holdt fast ved deres hjemlands katolske tro, blev der oprettet en katolsk menighed, som også fik tilslutning fra andre katolikker.

I 1907 lykkedes det at få bygget egen kirke, Sct. Knuds kirke. Da opstod den tanke, at man burde genoptage kildebesøgene²). Det blev til en hel folkevandring fra Ringsted til kapelruinen. Så vidt det har kunnet oplyses, begyndte disse valfarter i 1914 den 1. august – netop dagen, da 1. verdenskrig brød ud. I starten foregik valfarterne til fods, men – navnlig af hensyn til svagt gående – begyndte man også at køre.

Mange »pilgrimme« kom med toget til Ringsted station for at deltage. Så samledes man i Sct. Knuds kirke til andagt, og herfra gav optøget sig på vej, ledsaget af faner. Undervejs gjorde man holdt ved krucifikset ved Lille Svenstrup, opsat i 1920'erne, og senere også ved helgenstatuerne, da de kom til. Den vestligste af disse er en Jesuhjerte-statue. Under et bueslag ser man en skikkelse, på hvis bryst der er markeret et hjerte, som skikkelsen peger på med sin finger. Jesuhjerte-dyrkelsen fremstod sent i middelalderen og har efterhånden udviklet sig til en særlig kult med tilbedelse af Jesu hjerte som helligdom. I den katolske kirke, og således også hos nonnerne i Ringsted, holder man Jesuhjerte-andagt den første fredag i måneden. Skikkelsen står altså her, selv om denne kult er langt yngre end Knud Lavard-tilbedelsen.

Ejeren af Lille Svenstrup stillede beredvilligt plads til rådighed til disse mindesmærker. Ved de korte ophold her blev der sunget og bedt, inden processionen gik videre. Straks ved ankomsten til kapelruinen blev der holdt messe, ofte under ledelse af en højere rangerende, tilrejsende prælat. Hen på eftermiddagen samledes man atter til en afsluttende andagt, hvorefter tilbagevandrin-

Krucifikset ved Lille Svenstrup, 1991.

gen begyndte. Egentlig var det meningen, at valfarterne skulle finde sted på dagen for Knud Lavards skrinlæggelse, den 25. juni. Det kom ikke helt til at passe, men det foregik i alt fald om sommeren og ikke på drabsdagen, den 7. januar.

I året 1931 blev disse festligheder holdt på særlig storslået vis, fordi det var 800-året for drabet på hertug Knud. Denne gang var der »mange nye foruden de gamle kernetropper. Og ligesom processionen den dag var større end sædvanlig, med bannere og faner, som blafrede i vinden, med præster i rochet og stola, så var det Hans Excellence biskop *Brems* selv, der indfandt sig ved ruinen for at holde messen ved et alter, rejst på en estrade i ruinen og hegnet af et telt. Omkring 450 pilgrimme var den dag, den 21. juni, stævnet til Haraldsted. Alligevel kneb det med at få sangen til at klinge i den fri luft. Siden festede men i Ringsted, hvor bl.a. digteren *Johannes Jørgensen* talte.

I Ringsted-aviserne omtales det, at valfarterne desuden har fundet sted i årene 1926, 1929, 1932-33, 1934, 1937, 1939, 1941-42 og 1944. Gennemsnitligt med op mod 200 deltagere pr. år. I 1944 angives det, at der i alt har været afholdt 25 valfarter, hvor dog de fleste deltagere kom i busser fra København. Disse religiøse fester ophørte i første halvdel af 1950'erne. Men der er stadig folk, der alene eller i følge med andre aflægger besøg på det hellige sted af religiøse grunde.

De fleste besøger også Kund Lavards mindekors henne i skovbrynet nær ved ruinen. Det blev rejst i 1902 af digteren *Thor Lange* på det sted, hvor man dengang mente, at kilden havde haft sit udspring. Korset er godt fire meter højt og udskåret af en egestamme, der lå i skoven. Og der knytter sig den overlevering hertil, at den blev fældet til skibstømmer af de engelske tropper, da de i 1807 havde besat Sjælland. De fik den bare ikke ført bort fra skoven.

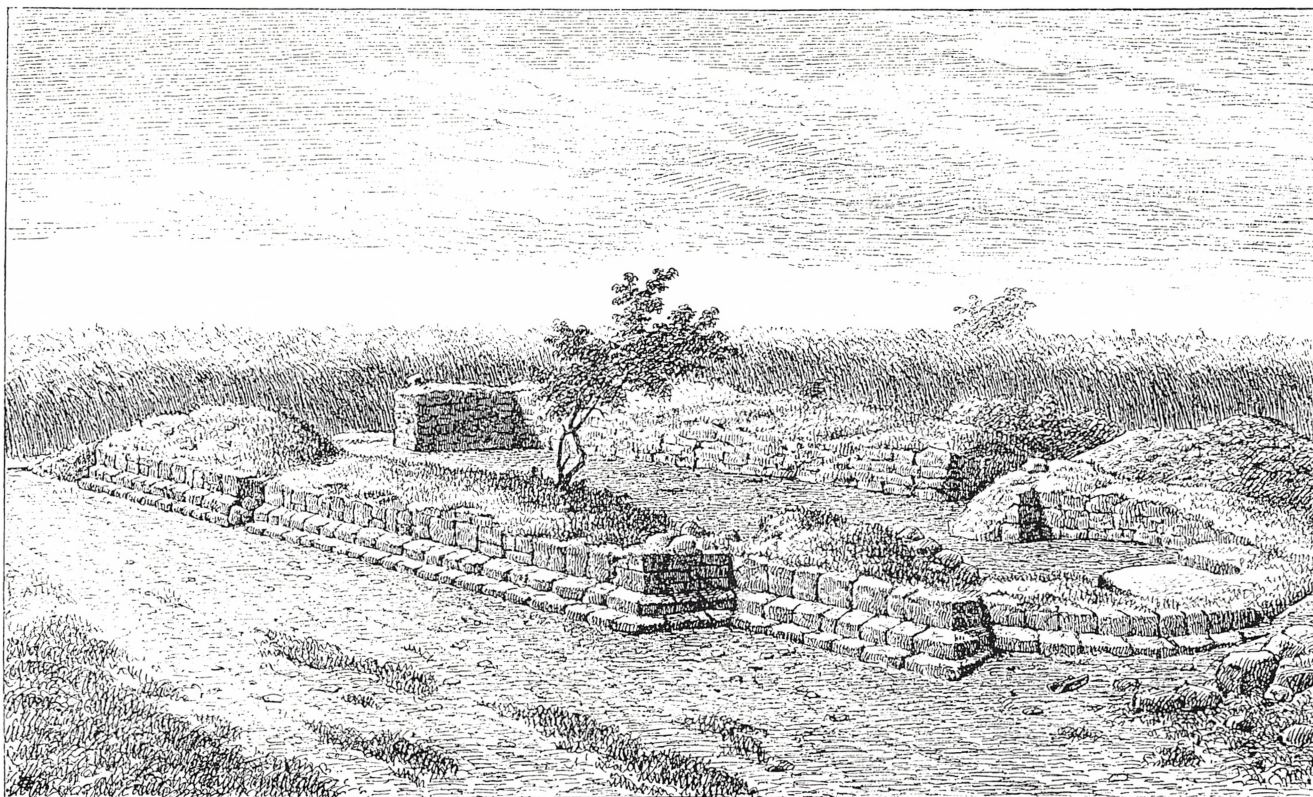
At det også kunne være så som så med troen på kildens helbredende egenskab, fremgår af en folkelig overlevering, optegnet af den flittige folkemindesamler, lærer *Chr. Weiss*, der blev ansat som lærer i Tingerup ved Hvalsø i 1963. Han fortæller³⁾: »Hvor Knud Lavard blev myrdet i Haraldsted Skov, udsprang en Kilde, hvis Vand gemte Lægedom for mange Slags Sygdom, og hvor folk igennem mange hundrede Aar hentede Helbredelse for det, Doktoren ikke kunne kurere. Men saa

Jesuhjerte-skikkelsen ved Lille Svenstrup, 1991.

var der en Bonde i Benløse, en gudsforgaaen Krop, der hverken troede paa Gud eller de hellige. Hans fattige Nabo havde et blindt Øg. En Dag, de snakkede sammen om Øget, sagde Gavflaben: »Du skulde drage til Haraldsted Kilde med hende.« »Det kunne ikke gaa an,« mente

Træsnit af kapebruinen

– gengivet efter »Danske Billeder for Skole og Hjem«, 1899

den fattige, »der kunde gerne komme noget ondt ud af det.« »Haa, haa,« grinede den anden, »du er kanske bange for Hellig Knud, han har aldrig kunnet gøre hverken ondt eller godt.« »Det skal du dog ikke sige,« svarede den fattige. Den Gavflab til Bonde fik saa lov til at drage til Haraldsted med Øget og bade dets syge øjne. Øget fik sit syn, men Spotteren mistede sit. Siden tabte Kilden i Kraft og blev derefter glemt, så man ikke engang kan paavise, hvor Kilden var.« □

1. *Henry Petersen*: Knud Lavards Helgentilbedelse, Kilden og Capellet ved Haraldsted (Særtryk af Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie) 1885.
2. Båndoptagelse i Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv, Ringsted, 15-4-1963 med *Lilly Wolff Iversen*, f. Garth-Grüner, f. på Lille Svenstrup.
3. *Evald Tang Kristensen*: Danske Sagn, bd. 3, nr. 1103 – udg. 1895.

Vrangeskov kilde

Selv om vidnesbyrdene om kildebesøg i Vrangeskov i Haraldsted sogn kun rækker tilbage til midten af 1800-årene, så er der dog ingen tvivl om, at kildedyrkelsen her går meget længere tilbage i tiden. Man kan betragte kildekulten her som en fortsættelse af det liv, der rørte sig ved Knud Lavards kilde og kapellet til hans ære. Da helgendyrkelsen blev afskaffet, og Knud Lavards kilde desuden løb tør, flyttede kildesammenkomsterne til to andre kilder i sognet. Kilden i Vrangeskov var den, der lå nærmest Knud Lavards kapel.

Pladsen foran traktørstedet i Vrangeskov var den egentlige festplads, hvor kildefesterne blev afholdt. Oprindeligt var traktørstedet skovfogedbolig og hørte sammen med skoven under Skjoldenæsholm gods, og det er stadig tilfældet. Fra de ældste tider fungerede det også som kildehus. Ja, kildens tilstedeværelse er vel årsag til, at huset fik denne beliggenhed. Fra traktørstedet må man ned ad en stejl skrænt for at komme ned til kilden, der ligger ved bredden af Haraldsted Langesø.

Endnu i 1870'erne var kilden meget velbesøgt som helsekilde. I årene derefter nævnes det, at en kildekone stod for udskænkningen af det livgivende vand¹). I 1890'erne og endnu i begyndelsen af 1900-årene var det *Louise Jensen*, der var kildekone. Hun var datter af skovfoged *Niels Peter Jensen* i Humleore skov. Altid klædt i folkedragt: Ternet bomuldskjole, hvidt forklæde og tørklæde om håret. Louise Jensen solgte vandet til de kildesøgende for 10 øre pr. krus. De fleste købte en drik. Alle drak de af samme krus. Forinden udskænkningen sang hun sin kildevise. Den havde hun fået trykt,

så folk kunne købe et eksemplar. Derved er ordlyden, som er på fire vers, bevaret²). Den gengives på næste side efter det originale tryk.

I øvrigt var Louise Jensen en kvik pige med muntre bemærkninger og rappe svar. Hun forblev ugift og boede til sin død i Kværkeby. Efter hende overtog *Margrethe Andersen* bestillingen som kildekone. I 34 år indtil 1934 var hun centralbestyrer på Allindelille telefoncentral. Hun fortsatte traditionerne på bedste måde, idet hun mødte op i en gammeldags dragt med kyse, lin, bånd og forklæde. Hun sang og forhandlede den gamle kildesang og forestod udskænkningen af vandet endnu i 1920'erne, men nu var der mange, der selv medbragte

Vrangeskov kilde, 1991.

krus, og prisen var imidlertid steget til 25 øre pr. drik. Så vidt det har kunnet oplyses, var hun den sidste kildekone³).

I forbindelse med kildebesøgene til sankthans blev der holdt marked på festpladsen, men det var nu mest forlystelserne, der trak folk til. Der var boder med honningkagemænd og rød limonade, og der var tombola. Fonografen blev demonstreret, og folk fik lov til at snakke i den.

Om aftenen var der dans, hvor især ungdommen deltog ivrigt. Det foregik på estraderne og senere i dansetelte. I slutningen af 1800-årene leveredes musikken af brødrene *Hans* og *Niels Pedersen* fra Skovgård, matr.nr. 7 af Valsømagle. De spillede violin og horn. Hans Pedersen blev møller i Gyrstinge og senere kontrollør ved rutschebanen i Tivoli. Broderen Niels blev gårdejer i Merløse.

Det var især folk fra Ringsted, der besøgte kildefesterne i Vrangskov. De spadserede vejen frem og tilbage, men det forkortede turen, hvis de nøjedes med at spadserere til det gamle overfartssted ud for Benløse by og lod sig færge over Langesø til festpladsen i Vrangskov. Således averterede fisker *Niels Christensen*, Vigersdal, i 1883 med færgefart over søen⁴). Langt ind i dette århundrede har der fra tid til anden været sådan færgefart, helst i forbindelse med større arrangementer i Vrangskov. Fra 1870'erne og fremefter blev kildefesterne afholdt til fordel for den lokale sygekasse (Haraldsted-Allindemagle), og den væsentlige indtægt var den entre, folk måtte erlægge for at komme ind på festpladsen.

Samlingsstedet i Vrangskov var så ideelt, at der – ikke lige netop sankthansaften – også blev holdt folkemøder. Således afholdt »Selskabet de danske Våbenbrødre« en stor national fest den 6. juli 1873 (Fredericia-slaget). Det kostede 1 mark for voksne og 8 skilling for

*Den originale kildevise fra Vrangskov
er bevaret og gengives her
som den blev sunget af Louise Jensen (s. 37).*

Kildevise.

Synges som: Prinsessen sad i Højenloft.

Min Kilde rinder Dag og Nat
kun med det klare Vand,
men hist i Vrangskovens Krat
du Droslen høre kan:
kom og drik en Gang,
kom og køb en Sang — —
drik, drik det klare, klare Kildevand.l

Min Kilde rinder her i Skjul
med Vand fra Aasens Bryg, —
det brygget blev, før sidste Jul,
er godt for Værk i Ryg,
godt for Hjerteve,
klart og kønt at se,
drik, drik det klare, rene Kildebryg.

Min Kilde rinder allerbedst,
naar Skoven kalder hid
hver Mø og Ungersvend til Fest
i Somrens glade Tid.
Her er Sang og Klang,
Glæde Dagen lang,
drik, drik det klare, rene Kildevand.

Min Kilde rinder — kom og se —
med Sundhed til enhver, —
den gnavne kommer til at le,
den glade glædes mer;
kom og drik en Gang,
kom og køb en Sang — —
drik, drik det klare, klare Kildevand.

— — —

Kildehuset i Vrangskov, en tid traktørsted.
Foto 1878.

børn i entre, og der kunne højst blive plads til 300 deltagere i spisningen. Våbenbrødrene og de øvrige deltagere samledes i Ringsted og marcherede derfra til Vrangskov og ind på festpladsen gennem den opstillede æresport, der var smykket med transparenter og kulørte lamper. Selve velkomsten blev afsluttet med tre salutskud. Efter talerne kunne folk besøge kilden og karrusellerne, og snart begyndte dansen i de to opstillede dansesaloner, hvor musikdirektør *Chr. Jacobsen*, Ringsted, men boende i Veterslev, og hans 12 musici leverede musikken. Klokken 10 aften afsluttedes med et kæmpe-festfyrværkeri⁵).

Med baggrund i kildedyrkelsen opførte man den 30. juni 1929 friluftsspillet »Ludus de Sancto Canuto Duce« – spillet om hertug Knud – fra omkring år 1500. Skoven ved traktørstedet dannede den ideelle ramme om denne forestilling, der havde samlet 200 tilskuere.

I Vrangskov søgte man også helbredelse på anden måde end ved kildens hjælp. Her stod nemlig det hellige træ. Det var en gammel bøg, hvor en af grenene var vokset ind i stammen igen, således at der fremkom en åbning, der var stor nok til, at et menneske – i alt fald et barn – kunne komme igennem. Og det var fortrinsvis børn, der skulle helbredes ved træets iboende kraft. Troen på træet gjaldt især børnesygdommen »skæver« (engelsk syge). En torsdag nat, helst hvis det var fuldmåne, mødte forældrene op med det syge barn, klædte det af og førte det gennem åbningen med hovedet forrest, og det skulle gøres stiltiende for at have virkning. Denne ceremoni skulle symbolisere, at nu var barnet født på ny og derfor befriet for sygdom. Et af barnets klædningsstykker skulle efterlades på træet som tegn på, at træet nu havde overtaget sygdommen. Hvis nogen stjal et sådant klædningsstykke, overtog de dermed sygdommen.

Lægedomstræet stod ved indkørselsvejen til traktørstedet og faldt til sidst om af ælde. Ingen vovede at fjerne det, end ikke Skjoldenæsholm skovvæsen, så det fik

Kildekonen Louise Jensen, ca. 1902.

lov til at ligge i mange år. Træet var kendt viden om og blev derfor søgt af folk langvejsfra⁶). En gammel beretning fortæller om en adelsfrue, der viste sin taknemmelighed mod træet ved at hænge en guldring ved åbningen. Ingen turde tage den, så den hang der i lang tid.

Savnet af det omstyrtede træ medførte, at troen på helbredelse blev overført til et andet træ. Det står endnu

på festpladsen foran traktørstedet, men hullet i træet er så lille, at man har svært ved at forestille sig, at endog et lille barn har kunnet komme igennem. Men måske har det vokset sig mindre, siden træet var ungt. Det springer i øjnene, at der ved siden af hullet er opsat en tøjknage. Har den virkelig haft en funktion som ophængssted for et stykke barnetøj? Tøjknagen er af en type fra omkring år 1900.

Festpladsen er ved at gro til, og Kildehuset er ikke længere skovfogedbolig. Det er desuden nedlagt som traktørsted. Det ærværdige hus ser forfaldent ud, men kildebrønden nede ved søen findes stadig. Den er firkantet og sat af kampesten, der vender den flade side ind mod kilden, og den har samme udseende som i 1800-årene. Der er stadig liv i den, selv om vandstrømmen mod søen ikke er ret stærk. I 1971, da Københavns Vandforsyning begyndte at pumpe overfladevand ind til hovedstaden, havde man forhøjet vandspejlet med gennemsnitlig $\frac{3}{4}$ meter. Derved steg vandet i søen så meget,

Bådebroen ved Vrangskov.

*Helligtræet i Vrangskov,
med tøj på knagen, 1991.*

at kilden, der fra gammel tid havde ligget i kanten af skråningen, nu kom til at befinde sig i selve vandkanten.

Siden 1971 er der indvundet ca. 49 millioner kubikmeter overfladevand fra Haraldsted og Gyrstinge søer. Vandet bliver løftet 68 meter, afhængigt af vandstanden i søerne. Derefter behandles det i anlægget i Regne-mark, før det pumpes til København⁷⁾. □

1. Berettet 28-11-1955 af ægteparret *Karen Marie* og *Jens Peter Nielsen*, Allindemagle Ø, født henholdsvis 1872 i Valsømagle og 1866 i Haraldsted Skovhuse.
2. Berettet 27-12-1954 af gårdejer i Ortved, *Hans L. Larsens kone, Sofie*, f. i Ortved 1885.
3. Berettet 30-12-1955 af *Kristoffer Johansen*, Benløse, f. i Valsømagle 1880, og 1-8-1956 af *Hans Peter Nielsen*, Oldgård station, f. i Valsømagle Huse 1882.
4. Ringsted Folketidende 30-5-1883.
5. Ringsted Folketidende 4-6-1883.
6. Berettet 6-1-1956 af fhv. skovfoged ved Skjoldenæsholm skovvæsen *Jens Christoffersen*, f. 1878 i Ovsbjerg, Valsølille sogn.
7. *Mogens Lebech*: De midtsjællandske søger og deres truende skæbne – udg. 1966.

*Kildekone
Margrethe Andersen,
ca. 1910.*

Svætekilden

Som nævnt i beretningen om Knud Lavards kilde gik det efter reformationen således, at beliggenheden af Sct. Knuds kilde ikke mere således – måske fordi den udtørredes, så der ikke længere var noget undergørende kildevand.

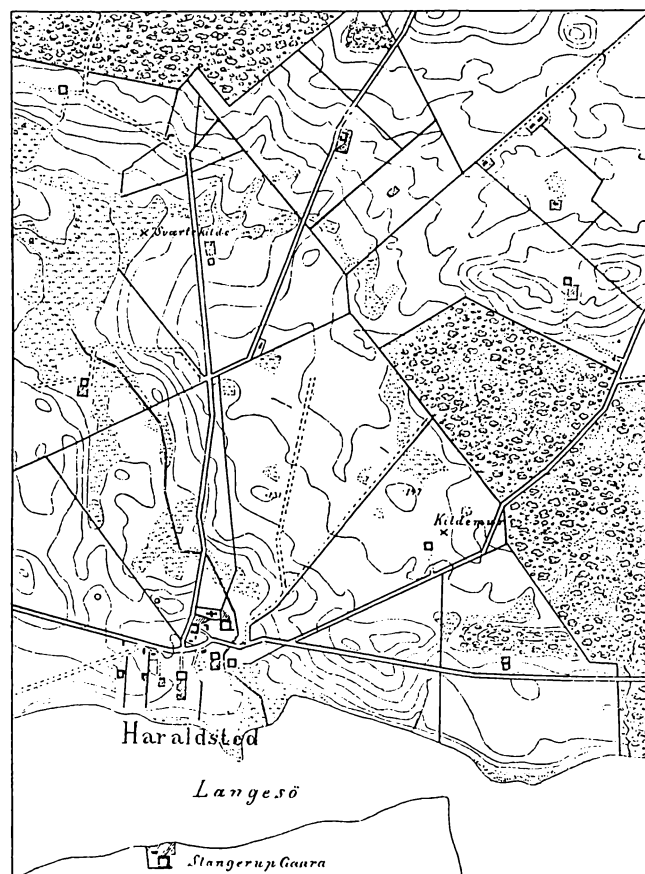
Men nord for Haraldsted by, imellem denne og Kastrupgården, fandtes en anden kilde, som randt med rigeligt vand. Det er Svætekilden på Ny Kildegårds jord, matr.nr. 12-g af Haraldsted by og sogn. Kilden ligger lige i nærheden af en bæk, Storkebæk, der har afløb forbi Haraldsted præstegård til Langesø. Svætekilde betyder den sorte (mørke) kilde.

Det fortaber sig helt, hvornår man har begyndt at søge denne kilde som helligkilde, men den nævnes som sådan i 1744. Da *Chr. Molbech*, professor ved Sorø Akademi, i 1809 besøgte Haraldsted, kunne han fastslå, at Svætekilden var den kilde, som man på egnen troede var blevet mindehellig ved hertug Knuds drab. Og det var dér, folk søgte helbredelse. Kilden havde dengang godt vand med kendelig mineralsk smag, og den frøs aldrig til.

Da arkitekt *J.B. Løffler* fra Nationalmuseet besøgte Svætekilden i 1883, betegnede han den som »et ubetydeligt Vandingssted, og den gamle Pengeblok, hvis Jernbeslag var afbrudte – det ubestridelige Vidnesbyrd om Kildens fordums Anseelse som Helligkilde – laa henslængt paa Jorden: en Jernpumpe havde indtaget dens Plads. Valfarter til Kilden mindedes kun efter gamle Folks Fortælling; det sagdes, at Præsten i hin Tid gjemte Nøglen til Blokken. Som yderligere Bevis for, at Svætekilden var Sct. Knuds kilde, fremhævedes nu almindeligt i Sognet, at den nærmest liggende Skov (paa

Allindelille grund) kaldes Myrdeskoven.« Altså skoven, hvor Knud Lavard blev myrdet¹).

Kortskitse over Haraldsted, 1885 (fra særtryk af »Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed«).

Sværtekilde, 1957.

I *Evald Tang Kristensens »Danske Sagn«,* bd. 3, nr. 1104, gengives en beretning af folkemindesamleren, friskolelærer *Jørgen Hansen*, som var lærer i Haraldsted friskole, men senere flyttede til den større Vørslev friskole²). Han fortæller: »I gamle Dage var der Fest ved Sværtekilden (dvs. Knud Lavards Kilde) hver Sct. Hans og Frue Nat. Med Tilladelse fra Herskabet på Skjoldenæsholm kørte gamle *Peder Pedersen* fra Kildegaarden ud i Myrdeskoven og hentede Løv og grønne Grene, der blev stillet op, så der var som en Løvhytte omkring med Dør ind til Kilden. En Garnvinde var opstillet og omvundet med Grønt og Lys sat i Hullerne, så det var en hel Lysekroner. Klokken ét, halv to, kom saa de gamle, og unge til Aften med Kranse, Blomster og Blade, som de bestrøede Kilden med. Vår det godt Vejr, dansedes der ved Kilden, og ellers i Gaarden, på Loen eller i Storstuen til den lyse Morgen. Morgenen efter kom Præsten og tømte Offerpengene af den gamle Blok, og de blev uddelt til de fattige i Sognet, og der var tit mange Penge. Men saa skete det, at der nogle Gange blev

traadt saa meget Sæd og Kløver ned, og saa blev Manden ked af det, og omsider hørte den Stads op omkring ved 1840.«

Oplysningen om, at der også var fest frue nat, er usædvanlig for kildefester. Nu er der forskellige fruedage i årets løb. Det havde derfor været interessant at vide hvilken. Måske er der tale om Mariæ Bebudelsesdag, den 25. marts, men mon ikke snarere Marias fødselsdag, den 8. september, kunne komme på tale som en gunstigere årstid?

Videre fortæller *Jørgen Hansen*: »Dengang den store Omgangssyge eller Tyfus var saa slem, red *Peder Pedersen* om med Vand fra Kilden til de fleste, og skønt mange blev smittede, saa blev dog ingen syge paa Kildegaarden.«

Gårdejer *Jens Jensen*, Gadagergård, Valsømagle i Haraldsted sogn, som var født på gården 1868, fortalte 1958, at der altid var sådan et rødt skær over vandet i Sværtekilden. Det var, fordi blodet randt dér, da Knud Lavard blev dræbt. I 1890'erne besøgte kilden af to

familier fra Ringsted. Den ene var en lærerfamilie. Først drak mændene af kildevandet, men da det blev kvindernes tur, kunne de ikke få sig selv til at drikke, for ude i kilden bevægede sig to »tåser«.

Pensionist *Sigfred Klint* i Haraldsted, f. 1906 og bosat i Haraldsted siden 1916, fortalte i 1969, at han havde tjent på nabogården til Sværtekildens grund og derfor kendte forholdene godt. Han berettede, at endnu i 1923 henlå ved kilden de omstyrtede og forrådnede rester af kildeblokken. Den var af egetræ, og rummet til pengene sås tydeligt i blokken. Kilden var dengang et ovalt hul, stensat i siderne med kalksten og med delvis nylagt bund. Vanddybden var ca. 40 cm. Det var i denne kildebrønd, de syge i ældre tid badede sig for at blive helbredt. Der var intet rækværk omkring kilden. Vandet var meget okkerholdigt, og afløbet fra kilden var en rende over engen ned til en bæk³).

I august måned 1955 aflagde daværende førstelærer *A. Strange Nielsen*, Benløse, et besøg ved Sværtekilden. Det konstateredes, at kildevandet vældede op af jorden, så det boblede både i selve kilden og i dens nærhed. Der var lavet en lille rende, som vandet kunne få afløb i. Herfra havde gårdejereren ledet vandet ud over engen som overrisling. Han fortalte, at nonnerne i Ringsted i årenes løb stadig var kommet på besøg ved kilden. Således havde to af søstrene hentet vand i 1954. På forespørgsel oplyste pateren ved Ringsted Sct. Knuds katolske kirke, at vandet hentes til drikkebrug og især til brug for en gigtsyg og en astmalidende. Han understre-

Rørstenen fra kildevældet i Sværtekilden, 1991.

gede: »Man skal ikke forstå det sådan, at katolikkerne er overtroiske, men det kunne jo være, at Guds velsignelse fulgte med vandet, og han lod underet ske.«

Der kom ny ejer på gården i 1978. Den blev overtaget af *Ruben Hansen*, som snart konstaterede, at gårdens hidtidige vandforsyning slet ikke slog til. Han havde brug for temmelig meget vand til sit store dyrehold. Han blev da gjort opmærksom på, at der var vand nok i kilden. Udstrømningen blev målt til 100 liter pr. minut. I 1980 blev kildebrønden sat om, og et svært cementrør omslutter nu selve brønden. En pumpe sørger for, at der nu er rigeligt vand på gården til både husholdningen og den store besætning, som bruger ca. 6.000 liter i døgnnet. Der er alligevel rigeligt vand tilovers, som gennem en rørledning føres ned til Storkebakken.

Ved kildebrøndens forandring i 1980 viste det sig, at der var medgået så mange sten til anlægget af den gamle brønd, at de fyldte flere vognlæs. Et efter et blev de kørt bort og styrtet i et mosehul. Da gårdejereren var på vej med det sidste læs, kom han i snak med en mand, der var hjemmehørende i sognet. Han kiggede på læsset og pegede på en stor rød flintesten og forklarede, at den fra gamle dage havde siddet nede i kilden på det centrale sted, således at vandet strømmede op igennem den. Hullet i stenen bærer tydeligt præg af at være tildannet, glat som det er på siderne og med slibespor. Hullet måler ca. 16 cm i diameter. Naturligvis skulle denne sten ikke i mosen. Den ligger nu i gårdens have og er det eneste umiddelbart synlige vidnesbyrd om kildestedet, idet selve kildebrønden midt i marken er forsynet med et cementdæksel.

Hvornår kan denne sten være tildannet og nedsat i kilden? Det er svært at bedømme. Måske allerede i middelalderen? □

1. Særtryk af »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1885: *Henry Petersen*: Knud Lavards Helgentilbedelse – Kilden og Capellet ved Haraldsted.
2. *Evald Tang Kristensen*: Danske Sagn, bd. 3, nr. 1104, udg. 1895.
3. Otegnat 29-3-1969 efter fortælling af pensionist *Sigfred Klint*, Haraldsted, f. 1906, boende der siden 1916.

Gyrstinge kilder

Inde i Store Bøgeskov i det nordvestlige hjørne af Gyrstinge sogn tæt ved bredden af Gyrstinge sø ligger de to Gyrstinge kilder, som fra Arilds tid har været besøgt og æret som hellige kilder. Blandt de mange hellige kilder i disse egne har de altid haft et særligt ry for, at man dér kunne opnå helbredelse for mange slags lidelser. Derfor var tilstrømningen af mennesker sankthansaften, hvor lægedomskraften var størst, større end de fleste andre steder i det midsjællandske. Store Bøgeskov hører under Sorø Akademis forstvæsen, som vedligeholder kilderne og værner om dem.

Frem for så mange andre kilder søgtes disse også på andre tider af året end sankthansaften. Så stor var tilliden til det helsebringende vand, og de kildesøgende kom ofte langvejsfra.

I forbindelse med kildebesøgene afholdtes der kilde-marker til sankthans, og det var så stor en begivenhed, at tilstrømningen til markedet og festlighederne ganske overskyggede det egentlige fremmøde af folk, der søgte helbredelse. Men folk, der ikke fejlede noget, skulle alligevel have en drik af vandet. Det hørte med til besøget.

Kilderne er stadig et besøg værd. Den dejlige skov, stierne langs søen og det rislende kildevand gør dette sted til noget særligt. Det forstærkes af, at Akademiets forstvæsen ikke driver kommerciel skovdrift her, men stort set lader naturen selv råde.

Nu må man ikke tro, at kilderne altid har set ud som i dag. Det er nemt at se, at den største af kilderne, som

Ved Springkilden ca. 1960. Det stedlige kommunale udvalg med borgmester Thisted Knudsen (nr. 2 fra venstre) besigtiger kilden forud for Københavns Vandforsynings opstemning af vandet i Gyrstinge sø.

sender en vandstråle op, er kunstigt udformet. Det skete i 1908, da skovrider ved Sorø Akademi 1907-38, forstkandidat *Knud Helge Mundt*, lod det nuværende anlæg lave med en vandstråle, og siden da har man brugt navnet »Springkilden« om denne kilde. Det fortælles, at kilden, inden den blev omdannet, fandtes på den plads, hvor nu det store runde stenbord står. Kilden var et stort rundt hul – ofte godt fyldt med blade og ikke særligt appetitligt. Det var i dette kildevæld, det var skik og brug at kaste mønter. Hullet var omgivet af rækværk, og man sagde altid, at det var bundløst. Flere havde prøvet at finde bunden med lange stager, men forgæves. Fra kildehullet var der afløb ved en trærende, og her var det, man drak af vandet. Når folk holdt skovtur, drak de af vandet til den medbragte mad. Den gamle skovfoged, *Jacob Jørgensen*, har fortalt, at man ved forandringen i 1908 stensatte selve kildehullet med en diameter på ca. 4 meter. Vældet i brøndens bund strømmer op imellem nogle store sten. Imellem disse er der ikke til at finde bund – selv med en lægte af 5-6 meters længde, og tykkere lægter kan ikke komme ned mellem stenene. Også på grund af modtrykket fra vældet er det svært at presse en lægte ned. I øvrigt var det en yndet beskæftigelse for de store drenge og de unge at få fat i en granstage – så lang som muligt – og prøve at nå bunden. Det ville aldrig lykkes. Bortset fra efterårstiden var vandet i kilden ganske klart, men kanten var fuld af okker!).

Helt fra de ældste tider var det det friske, livgivende og helbredende vand, der trak folk til. Vandets indhold af okker (jern) var årsag til, at folk, der led af blegtsot, kom og drak. Som nævnt drak man af afløbet ved trærendens udmundning. Det var nemlig ikke ufarligt at nå vandet nede i selve kildehullet. Nogle drak ved at holde munden under. Andre drak af den hule hånd. Atter andre havde krus med hjemmefra. Faktisk troede man, at kildevandet kunne helbrede de fleste sygdomme og skavanker. Ikke alene drak man vandet for indvortes lidelser, det blev også anvendt til at bade syge øjne i eller til badning af syge lemmer. Man vidste råd for at hjælpe de mennesker, der var for svage til selv at kunne besøge kil-

den. Medlemmer af deres familie eller gode naboer hjembragte kildevand på flasker.

Efter 1908, da Springkilden fik sit nuværende udseende med selve kildespringet midt i det åbne bassin og et udløb oppe i den stensatte kildemur, forsynede kildegæsterne sig med vand fra dette udløb. Så sent som i 1955 var en ældre kone fra Benløse på besøg ved kilden. Hun badede sine øjne i det helbredende vand og fyldte desuden en flaske, som hun havde medbragt, så hun kunne fortsætte behandlingen derhjemme.

Den mindre af de to Gyrstinge kilder ligger lidt sydligere end »Springkilden« henimod Odderbjerget. Den kaldtes altid »Den kogende kilde«. Det var kun i denne kilde, man steg ned og badede sig. Den har samme størrelse som en seng, og et par forskellige overleveringer fortæller, at syge mennesker, som søgte helbredelse, af og til overnattede ved denne kilde sankthansnat, idet de lå lejret omkring kilden og ventede på det bedste tidspunkt til at stige ned. En anden beretning vil vide, at nogle kom på krykker, som de efterlod sig efter at være blevet helbredt.

I anledning af en spejlderturning i 1956 oprensede skovfogden »Den kogende kilde«. Han fandt da, at kilden havde træbund, vist egetræ, og træsider af bøg. Men i den ende, der vender bort fra søen, er der ingen

*Skovfoged Jacob Jørgensen,
Gyrstinge*

Den kogende kilde, 1963.

bund, for her vælder kildevandet op. Man forsynede kilden med en ny karm foroven, men de gamle sider og bund fik lov til at være, for de fejlede ikke noget, velbevarede som de sad i den sumpede grund. Det er egentlig forbavsende, at der ikke er en trappe ned, men man har muligvis haft en løs stige, for det var ikke så let for de syge at komme op igen fra det dybe bad. Ved istandsættelsen i 1956 blev der også opsat nyt rækværk af egerafter i firkant om kilden.

Endnu i vore dage kan man få kilden til at »koge«. Man stikker en stav ned til kildens bund og rokker frem og tilbage. Straks begynder det at syde og boble, og det ser ud, som om kilden koger. Det er sumpgassen, der bobler op.

Den ældste omtale af et kildemarked i Gyrstinge²⁾ findes formodentlig i tidsskriftet »Elmquists Læsefrug-

ter« 1828. Her fortælles: »Neden for Kalvemosebanken drejer vejen til venstre. Næppe var vi drejet ned ad denne vej, før vi skimtede søen, som på vor højre side blinkede gennem løbet med sine solblå bølger. Vi blev ved med at køre langs med den, til vi nåede en åben plads, hvor Dronningens Kilde, som den kaldtes, sprudler frem mellem gamle gråsten og udgyder sig i Gyrstinge sø. Hist og her sås en smukt malet båd, som bragte kilddegæster herover fra den modsatte bred, hvor landsbyerne Sætofte og Kyringe ligger i læ af Skjoldenæsholms skove. Og hist havde landboerne forsamlet sig, ligesom her, myldrende i broget afveksling om deres kilde.

Hvilken glæde. Dansen var allerede begyndt. Hist hvirvlede en alvorlig forstmand rundt med en undselig bondepige, her en dristig knøs med en stadselig jomfru. Vorherre havde lagt et grønt tæppe under de uskyldig-

glade menneskers fødder og hvælvet et smukt løvrigt loft over deres hoveder. Musikken var simpel, men de gamle alvorlige træer var gode basser, og deres brummen ledsagede hartad taktmæssigt den bløde violin og den rullende klarinet. Ét forelsket par listede sig bort fra sværmen efter et andet, for, snart ved søens sivrige bred, snart i skovens indre, at samtale om det, de helst hørte af hinanden. To telte lå beskedent under flagrende vimpler og indbød til det, der af mange regnes for livets højere nydelser – men de fleste foretrak vandet for vinen. Utallige flasker og bimpler blev fyldte, ej at tale om det, der blev drukket på stedet. Syge listede sig hen til kilden, drak deraf og lod deres fattige skærv trille ned i vandet til offer for den hjælpende guddom, der efter almuens mening herskede i vældets dyb.«

Fra meget gammel tid var det en skik at ofre til kilden, en slags betaling for vand og helbredelse. Overleveringen fortæller, at der er kastet mønter i begge kilder, men intet fund af mønter findes omtalt. Derimod fandtes der ved den vestre side af kilden en kildeblok, en firkantet pæl, med et hulrum indeni. Et låsetøj forhindrede uvedkommende i at bemægtige sig offerpengene. Kildeblokken blev taget i forvaring, da Springkilden etableredes i 1908. Blokken kan nu ses på Sorø Amts Museum.

År efter år var kildemarkederne hele egnens store sommerbegivenhed. Efterhånden udviklede de sig mere og mere til folkeforlystelser, mens troen på helbredelse trådte i baggrunden.

I de rigtig gamle dage kom folk til fods, men også lange rækker af hestevogne, fyldt med festglade mennesker, havde kurs mod de to kilder. Hele sankthansdag strømmede folk til. Der blev spændt fra. Vognene blev parkeret nær indgangen til festpladsen, og hestene blev tøjret ved bomme, der var opsat til formålet, og så fik de deres foder. Allerede ved firetiden om eftermiddagen var skoven en vrimmel af feststemte mennesker. Der var travlt i Kildehuset, for her havde familien lidt forretning ved at sælge kogende vand til kaffe og te.

*Kildeblokken, nu i Sorø
Amts Museum, 1991.*

*Kildehuset ved Gyrstinge sø,
1991.*

De handlende havde allerede taget opstilling. Der blev falbudt slev og spiseskeer af træ og horn samt vævede hovedtørklæder, alt sammen gode hjemmelavede ting. Det samme gjaldt river, tøjrepæle, rokke og andet trætøj.

Teltene var rejst langs med vejen på begge sider og forbi begge kilder og dannede en lang gade. Sognefoged *Søren Sørensen* fra Gyrstinge, f. ca. 1845, død 1925, berettede, at der i hans barndom kunne være op imod 200 telte, boder og salgssteder. Af håndværkere nævnedes han både skrædder, skomager og sadelmager.

Ved senere kildefester var den gamle graver og ringer ved Gyrstinge kirke, *Peter Andersen*, til stede med sin luftgyng. Den havde form som en kane, hvori der kunne være fire personer. Den var ophængt i et par solide stolper med overligger og i fire jernkæder. To mænd stod og trak i rebene. Det skulle ske samtidigt, for at den kunne gynges lige. Naturligvis var det spændende for en ung karl at få en pige med i gyngen. Man brugte udtrykket: »Vil I ha' kawer, piger, eller vil I op å gynges?« De fleste ville helst op at gynges, de kunne godt lide det galanteri, der var forbundet dermed. Gyngen var blå med røde kanter og fungerede endnu ved slutningen af første

verdenskrig. Man slog også »studen« på panden. De, der kunne få loddet til at fare op og slå på klokken, var »gyldige« karle. De, der kunne klare dette med kun én hånd, var »især gyldige«³).

Som nævnt blev der danset til kildefesterne. Omkring 1870 var der gerne tre dansetelte. Man betalte 8 skilling i indgang eller 2 skilling for hver dans.

Omkring 1840 bredte de gudelige vækkelser sig i mange egne. Baptismen vandt mange tilhængere på Midsjælland, og voksendåben var af helt central betydning for dem. Denne dåb blev foretaget i det fri i egnens søer⁴). En af de faste dåbspladser var ved Gyrstinge kilder. Her døbttes der både sommer og vinter, og det var oftest i selve søen, det fandt sted, men også kildebassinet (Den kogende kilde) skal være benyttet. Ved dåben stod de, der skulle døbes, i vand til bæltstedet ved siden af baptistpræsten, der dukkede dem under vandet tre gange. Inden folk skulle døbes, skulle de skifte tøj og tage den hvide dåbskjortel på. Under omklædningen blev der holdt paraplyer over damerne, mens mændene slog kreds om de mandlige dåbssøgende. Skulle dåben foregå ved vintertide, skete det, at man måtte hugge hul i isen.

I baptistmenighedens gamle protokol fra 1853 til 1903 finder man navnene på personer, der blev døbt på dette sted. Efter opførelsen af Immanuelskirken i Skee 1898 med indendørs dåbsgrav blev næsten alle dåbs-handlinger henlagt hertil, og da Nyrup kirke blev indviet i 1908, ophørte dåben i det fri. Det er optalt, at der i alt er døbt 995 mænd og kvinder ved Gyrstinge kilder⁵).

I menighedens jubilæumsskrift i hundredåret for dens stiftelse fortælles om en dåbshandling i 1903: »Man samledes i det gamle kapel i Vanløse (Stenmagle sogn) om formiddagen. Derefter gik mange af deltagerne de 3-4 km ud til kilden, hvor de, der skulle døbes, iførte sig dåbsdragten. Efter dåben gik alle tilbage til »det gamle kapel«, hvor selve gudstjenesten begyndte ved totiden om eftermiddagen.«

Det var menighedens forstander (præst), der forestod dåben, men også menighedens lægprædikanter og tilrejsende præster fra andre menigheder har foretaget dåb. *Lars Henriksen*, der var menighedsforstander 1857-92, fortalte, at af 536 døpte var mellem en tredjedel og en fjerdedel udvandret til Amerika.

Da baptistmenigheden i 1982 holdt sit 125-års jubilæum, rejste den med tilladelse fra Sorø Akademi en mindesten på det gamle dåbssted.

I forbindelse med kildefesterne kunne der godt indtræffe letsindigheder: Sankthansaften 1880 var et trist kildemarked i Gyrstinge⁶). Tidligt på aftenen var en båd med 20 passagerer sejlet ud på søen. Den gik i stykker, og alle styrtede i vandet. Heldigvis var de ikke kommet længere ud, end at alle kunne bunde. Men senere på aftenen, ved 11-12-tiden, da bålene allerede begyndte at blegne, var en anden båd gået ud med 7-8 mennesker om bord. Bunden gik ud af denne båd, og alle faldt i vandet. Det lykkedes en fisker at redde 3-4 af dem, men en karl og to piger druknede.

Efterhånden som troen på kildevandets helbredende kraft tabte sig, antog kildepladsen mere karakter af fest- og mødeplads for folkelige arrangementer af mange slags⁷). I 1872 spoleredes de handlendes omsætning af

*Graver Peter Andersen,
Gyrstinge, 1928.*

en stor politisk fest. I 1890'erne stod Gyrstinge sygekasse for kildefesterne. Det kostede 35 øre i entré. Der var foredrag, boder, restaurationer og danse-estrade, hvor orkesteret var besat med violin, horn og klarinet. Festens overskud tilfaldt sygekassen. Endnu i 1933 arrangerede sygekassen kildefest. Men i dette år vedtog rigsdagen socialreformen, som skaffede midler af en størrelsesorden, der langt overgik, hvad kildefesterne kunne indbringe.

I maj 1883 holdt Ørslevunderskov Totalafholdsforening folkemøde med spisning og dans. I 1925 blev der på Valdemarsdagen, den 15. juni, afholdt et nationalt folkemøde med deltagelse af 5-600 mennesker. Der var spisning af medbragte madkurve. Et orkster fra Ringsted spillede nationale sange. Det var Sønderjysk Forening, der stod for arrangementet.

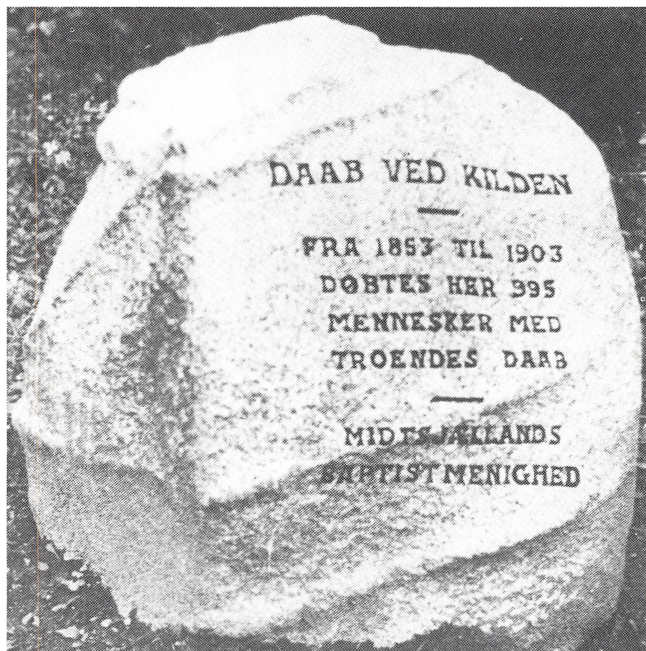
Københavns Vandforsyning har som nævnt hævet vandstanden i søen. Tæt ved Springkilden har man opført et dæmningsanlæg, der hindrer det opstemmede vand i at oversvømme de nærliggende engarealer. Men hævnningen af vandstanden har også forandret kilden. Den højere vandstand bevirker, at vandstrålen i Springkilden ikke hæver sig nær så højt over søens vandspejl som tidligere.

JUDAS

Sammenkomsterne ved kilderne var også stedet, hvor unge piger og mænd gjorde bekendtskaber. En dramatisk beretning⁸⁾ herom lyder: En karl og en pige fra egnen var forlovede, og det gik galt for dem, så pigen skulle have en lille. En aften satte han hende stævne ved kilderne. Da de havde talt lidt sammen, stak han pludselig hånden ind under hendes kjoleliv, og hun mærkede, at han havde en kniv i hånden. Da sagde hun: »Stille, der kommer nogen. Nu skal jeg se, hvem det er.« Og hun smuttede op i skoven ovenfor. Snart efter blev han klar over, at hun havde narret ham, og han bagefter. Han indhentede hende i samme øjeblik, som der blev lukket op for hende i det nærliggende fiskerhus (Kildehuset). Karlens blev anholdt og sat i arresten. Da han kom for dommeren, indrømmede han straks, at det havde været hans hensigt at dræbe pigen. Dommeren var tilfreds med

Baptisternes mindesten, 1957.

hans hurtige bekendelse, men kunne jo ikke lade ham slippe fri for straf og sagde: »Bare den anden, vi har siddende, også ville bekende.« »Det skulle vel ikke være så vanskeligt at få ham til det,« sagde karlen. Enden på snakken blev, at karlen skulle få lov til at slippe, hvis han kunne få den anden til at bekende. Karlens bad da om at blive kastet ind til benægteren og aftalte med dommeren og et par vidner til, at de skulle stå ved døren og lytte. Da karlen var kommet ind til den anden, begyndte han at jamre over sin skæbne og fortælle, at han var en stor forbryder – meget større end den anden. Benægteren bad ham da fortælle om sine misgerninger, og karlen berettede som sin synd. »Åh,« sagde nægteren, »så er jeg dog langt den største forbryder af os.« »Ja, men hvad har du da bedrevet,« spurgte karlen. Og så fortalte han om, hvad han havde bedrevet. Vidnerne, som stod uden for døren, hørte det hele og greb ham, så snart han havde talt ud. Han blev nu dømt til døden og henrettet, men karlen slap fri.

Efter den tid var ingen, som kendte karlen, der ville have noget med ham at gøre. De kaldte ham Judas, fordi han havde forrådt sin kammerat. Han ernærede sig siden ved at køre rundt og sælge pletter. Men folk, der kendte ham, vendte sig fra ham. De ville ikke handle med Judas. □

1. Optegnet 14-2-1959 efter beretning af fhv. skovfoged *Jacob Jørgensen*, ansat i St. Bøgeskov under Sorø Akademi 1921-57.
2. Tidsskriftet »Elmquists Læsefrugter« 1828, s. 353 ff.
3. Optegnet 14-6-1956 efter fortælling af gårdejer *Hans Frederiksen*, Bakkegård, Vielsted, f. i Gyrstinge Møllegård 1897.
4. Artikel i »Jul i Sorø« 1963 af skoleinspektør *A. Strange Nielsen*.
5. Brev af 30-9-1990 fra gårdejer *N. Juel Jensen*, Merløsevej 12, Nyrup.
6. *J.V. Christensen*: »Tider og Skikkelser i Midtjællands Historie«, udg. 1930, s. 78.
7. Ringsted Folketidende den 23-5-1883 og 23-6-1904 samt 16-6-1925.
8. Optegnet 3-2-1956 efter beretning af husmand *Chr. Rasmussen*, Søtofte, f. her 1883.

Søtofte kilde

Det ældste vidnesbyrd om denne kilde findes i markbogen (dat. 11-4-1682) for Søtofte bys »Søvangen«, hvor navnene »Kille Agre« og »Dysse Agre« fortæller om kildens tilstedeværelse som nabo til stendyssen. Jorden betegnes som middelmådig bygjord af sand og muld, som hviler hvert 3. år. Yderst i denne vang anføres »Nebbe ås«.

Beliggenheden kan også beskrives således: På Søtoftegårdens mark ligger en dysse med tre kamre, og ca. 20 alen øst for denne, nær ved bredden af søen, ligger kilden. Vandet vældede tidligere rigeligt ud af jorden og løb mod nordvest hen til Flækkegrøften og med den ud i søen. Nu rinder den ikke mere. Der er gravet i kilden, men ikke gjort fund. Folk forestillede sig, at der var ligesom en forbindelse mellem kilden og dyssen, og at der boede levende væsener i dem begge. Man fortalte, at det var forbundet med fare at tage grus ved dyssen. En

mand, der havde bestemt sig for det, lod alligevel være og blev helbredt på sit dårlige ben. Nogle troede, at det var forbundet med fare at drikke af kilden. En mand, der alligevel gjorde det til trods for, at han blev advaret, blev alvorlig syg og fik et knæk for livet. Han forvandt det aldrig, men døde senere af den skade, han søgte helbredelse for!).

Søtofte kilde gled helt i baggrunden i forhold til Gyrstinge kilder, og der meldes kun sparsomt om besøg ved den.

Imidlertid benyttede baptisterne også i tidlig tid dette sted som dåbsplads. Næmlig før kapellet i Vanløse i Stenmagle sogn blev indrettet, eller i alt fald før der blev bygget kirke i Nyrup. Det var parcellist *Hans Andersen* i Kyringe, der var prædikant. Han stod på en stor sten ved søbredden ved Næbbet, når han talte. Han var en mand, der kunne fylde denne opgave, og han gjorde det

*Gårdejer Hans Frederiksen,
Bakkegård, Vielsted, ca. 1972.*

*Parcellist Hans Andersen,
Kyringe.*

på en meget respektabel måde. Navnlig ved, at han stræbte efter at leve op til sine idealer²).

Da Københavns Vandforsyning hævdede vandstanden i Gyrstinge sø, skiftede landskabet karakter. Den ca. halvanden meter større vandhøjde oversvømmede hele Næbbet, og dermed druknede den sten, der gjorde det

ud for prædikestol. En forandring er også sket ved, at Søtoftegården er omdannet til folkehøjskole. □

1. Optegnet 3-2-1956 efter fortælling af husmand *Chr. Rasmussen*, Søtofte, f. her 1882.
2. Optegnet 14-6-1956 efter fortælling af gårdejer *Hans Frederiksen*, Bakkegård, Vielsted, født 1897 på Gyrstinge Møllegård.

Personregister

	Side		Side
Alexandersen, Niels, husmand, Mortenstrup	20	Jacobsen, Chr. musikdirektør, Ringsted	36
Andersen, Christian, fhv. gårdejer i Benløse	28	Jensen, Jens, gårdejer, Gadagergård, Valsømagle	40
Andersen, Hans, parcellist i Kyringe	49	Jensen, Louise, kildekone, Kværkeby	34, 37
Andersen, Margrethe, kildekone, Allindelille telefoncentral ..	34, 38	Jensen, Niels Juel, gårdejer, Nyrup	48
Andersen, Peter, graver i Gyrstinge	46	Jensen, Niels Peter, skovfoged i Humleøre	34
Bagger, Aage, eksp.sekr., Jystrup	5	Johansen, Alexander, skoleholder, Mortenstrup	20
Bang, Thomas B., arkivar ved Rigsarkivet	17, 18, 26	Johansen, Kristoffer, kreaturhandler i Benløse	38
Bang, Vilhelm, sognepræst i Hvalsø-Særløse	17	Jørgensen, Jacob, skovfoged i Store Bøgeskov	43, 48
Bonde, Jacob, kirkeværge i Vigersted	24	Jørgensen, Johannes, digter	32
Brems, biskop	32	Jørgensen, Jørgen, gårdejer og sognefoged i Benløse	26
Bryde, Inger, journalist ved Roskilde Dagblad	18	Karen, kildekone i Mortenstrup	20
Carlsen, C.V., lærer i Hvalsø	9, 10	Kirsten, gårdmandskone, Katrinelyst, Benløse	25
Christensen, J.V., redaktør af Ringsted Folketidende	48	Kirsten, kildekone i Mortenstrup	20, 21
Christensen, Niels, fisker i Vigersdal	35	Klint, Sigfred, pensionist i Haraldsted	41
Christoffersen, Anders, gårdejer, Kirke-Eskilstrup	12, 14	Knudsen, Thisted, borgmester	42
Christoffersen, Jens, fhv. skovfoged under Skjoldenæsholm	38	Kristensen, Evald Tang, folkemindesamler	33, 40, 41
Christophersen, Christopher, gårdforpagter i Haraldsted	30	Kristian, spillemand i Avnstrup	20
Clausen, Marie, gårdmandskone, Esppegården i Hvalsø	9	Lange, Thor, digter	32
la Cour, J.B.C., forfatter	24, 25	Larsen, Jørgen B., lærer, Skee	5
Egelund, Chr. lærer i Hvalsø	11	Larsen, Morten, gårdejer, Mannerup, Osted sogn	25
Egelund, Laura, gift med lærer C.V. Carlsen i Hvalsø	12, 14	Larsen, Sofie, gårdejerfrue, Stavedskovgård, Ortved	38
Fastenowe, Johannes, klokkestøber	24	Lavard, Knud, hertug og helgen	29, 31, 33, 34, 36, 39, 40, 41
Frederiksen, Hans, gårdejer, Bakkegård, Vielsted	48, 49, 50	Lebech, Mogens, forfatter	38
Frederiksen, Jens, gårdejer, Akselholm, Mortenstrup	19, 22	Løffler, J.B., arkitekt	29, 39
Hansen, Jørgen, folkemindesamler i Haraldsted Friskole	40	Magnus, kongesøn og hertug	29
Hansen, Marie, enkefrue i Ringsted	16	Molbech, Chr., professor, Sorø Akademi	39
Hansen, Martin A., forfatter	18	Mortensen, Hans, gårdejer og sognefoged i Benløse	26
Hansen, Ruben, gårdejer, Ny Kildegård, Haraldsted	41	Mortensen, Kristine, enkefrue i Benløse	28
Henriksen, Lars, forstander for baptistmenigheden	47	Mundt, Knud Helge, skovrider, Sorø Akademis forstvæsen	42
Henriksen, Olav, kirkeværge i Vigersted	24	de Neergaard, A.Th. Bruun, kammerherre, Skjoldenæsholm	30
Holstein, Chr., lensgreve på Ledreborg	11	Nielsdatter, Kirstine Marie, kildekone, Mortenstrup	20
Isaksdatter, Ellen, kildekone i Mortenstrup	21, 22	Nielsen, Chr., gartnermedhjælper, Hildursgade, København	16
Iversen, Lilly Wolff, f. Garth-Grüner, Lille Svenstrup	33	Nielsen, Frands, kommunalfunktionær, Enghave Plads	16
		Nielsen, Hans Peter, pensionist, Oldgård station	38

	Side		Side
Nielsen, J.P., tømrer, Allindemagle	38	Rasmusdatter, Anna, kildekone, Mortenstrup	20
Nielsen, Karen Marie, frue, Allindemagle	38	Rasmussen, Chr., husmand, Søtofte	48, 50
Nielsen, Karen Marie, forfatter, Brandsmark, Slaglille sogn	25		
Nielsen, Niels, teglbrænder, Mortenstrup	20, 21, 22	Sandbech, Jørgen, sogne­degn i Hvalsø	11, 13
Nielsen, Richard G., redaktør, Næstved	5	Saxo, historieskriver	29
Nielsen, Rasmus, fotograf, Ringsted	23, 24, 25	Strange Nielsen, A., fhv. skoleinspektør, stadsarkivar i Næstved	5, 18, 28, 41, 48
Norbøll, Elise Henriette, frue, København	21	Svane, Sigfred, kildeforsker, København	23
Norbøll, Sander, adjunkt, ingeniør, Kvistgård	22	Sørensen, Søren, gårdejer og sognefoged i Gyrstinge	46
Nykin, Lissi, stedsnavneforsker	16		
Pedersen, Hans, gårdejer i Benløse	26, 28	Thiele, J.M., forfatter	23
Pedersen, Hans, spillemand i Valsømagle	35	Thomsen, Jørgen, sen., gårdejer i Skovhastrup	17
Pedersen, Niels, spillemand i Valsømagle	35	Thomsen, Jørgen, jun., gårdejer i Skovhastrup	18
Pedersen, Peder, gårdejer, Stengården, Mortenstrup	22	Truels, sagnagtig adelsmand	9, 10
Pedersen, Peder, gårdejer, Kildegården, Haraldsted	40		
Petersen, Henry, museumsmand, Nationalmuseet	29, 30, 33, 41	Vilhelm, abbed, helgen	23
Petersen, Ingeborg, f. Carlsen, frue i Hvalsø	14	Weiss, Chr., lærer og folkemindesamler, Tingerup, Soderup sogn .	32
Petersen, Jacob, gårdejer, Skovhastrup	18		
Rasmus, karl i Ortved	25	Zebuhr, bagermester, Buske bageri, Hvalsø	12

Stedregister

Top.nr. er det registreringsnummer, som er tildelt hvert enkelt kirkesogn i Danmark af Statens Lokalmuseumstilsyn.

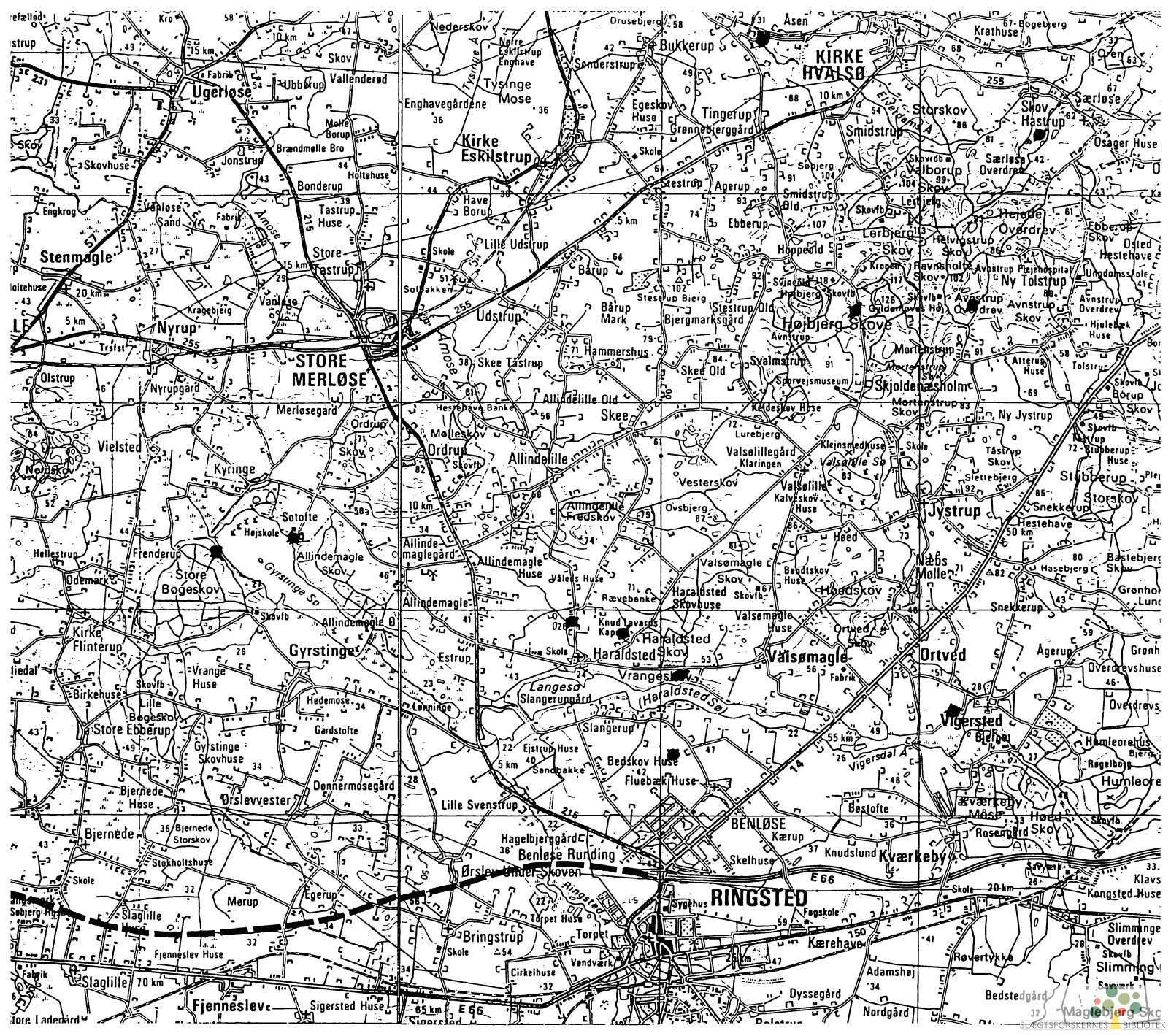
	Side		Side
Akselholm, Jystrup sogn	19, 22	Harrestøv Agre, Benløse sogn	27
Allindelille	34, 39	Helvigstruphuset, Hvalsø sogn	20
Allindemagle	35, 38	Hjortsø	20
Avnstrupgården, Særløse sogn	20	Holbæk	9, 14
Avnstrup Overdrev, Særløse sogn	19	Hopolden, Valsøllille sogn	15, 16
Avnsø	17	Humleøre	34
		Hulemølle, Allerslev sogn	18
Bakkegård, Vielsted	48	Hvalsø	5, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17
Benløse	5, 25, 26, 27, 28, 32, 35, 38, 41, 43	Hvalsø Station	14
Benløse Fælled	28	Højbjerggården, Valsøllille sogn	16
Benløse kilde (top. 392)	26		
Benløse Runding	27	Immanuelskirken	47
Binninge Bro	27		
Binninge Bæk	27	Jerndalen	14
Brandsmark, Slaglille sogn	25	Jerndalsgården, Soderup sogn	12
Breinet Hule	10	Jomfruhullet, Valsøllille sogn (top. 398)	15, 16
Buske, Hvalsø sogn	12	Jomfrukilderne, Hvalsø og Soderup sogne (top. 173 og 242)	9, 11, 14, 15, 16
		Jomfrusø, Valsøllille sogn (top. 398)	15, 17
Dansesalen	19, 20	Jystrup	5, 15, 19, 21
Dellinge Mølle	18		
Dellinge Å	18	Kalvsmosebanken, Gyrstinge sogn	44
		Kastrupgården, Allindemagle sogn	41
Elverdamsåen	9	Katrinelyst, Benløse sogn	25
Enghave Plads	16	Kellegård, Haraldsted sogn	29
		Kildegården, Haraldsted sogn	39, 40
Gadagergård, Valsømagle	40	Kildegården, Hvalsø sogn	11, 12, 14
Glædebjerg	18	Kildehuset, Gyrstinge sogn	45
Gyldenløveshøj	7, 15	Kildehuset, Hvalsø sogn	11, 13, 14
Gyrstinge	7, 35, 43, 44, 46, 47, 48, 49	Kildehuset, Vrangskov	36, 37
Gyrstinge Kilder (top. 381)	42, 50	Kildevang, Hvalsø sogn	13
Gyrstinge Sø	7, 42, 50	Kirke-Eskilstrup	12, 14
		Knud Lavards Kilde (top. 395)	29
Haraldsted	7, 19, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 39, 40, 41	Kulkrogen, Særløse sogn	19
Haraldsted Friskole	40	Kuskehuset, Valsøllille sogn	16
Haraldsted Kirke	29	Kværkeby	34
Haraldsted Langesø	7, 26, 27, 34	Kyringe	44, 49
Haraldsted Skov	29, 32		
Haraldsted Skovhuse	38		

	Side		Side
Landagergård, Benløse sogn	28	Skovgård i Valsømagle, Haraldsted sogn	35
Langagergård, Benløse sogn	26, 28	Skovhastруп, Særløse sogn	17
Langesø	26, 27, 35, 39	Skovhastруп Overdrev, Særløse sogn	17
Ledreborg	11	Slaglille	25
Lejre	14	Smidstrup, Soderup sogn	9, 10
Lejre Å	18	Smålandshavet	7
Lille Svenstrup, Bringstrup sogn	31, 32, 33	Soderup	10, 12, 14
Mannerup, Osted sogn	25	Sonnerupgård, Hvalsø sogn	9
Maveput, Benløse sogn	26	Sorø Akademi	39, 42, 47, 48
Merløse	14, 35	Springsbjerg	15
Mortenstrup	19, 20, 21, 22	Stengården, Mortenstrup, Jystrup sogn	20, 22
Mortenstrup Kilde (top. 174)	19	Stolperne, Benløse sogn	27
Mortenstrup Overdrev	19	Storebælt	8
Myrdeskoven, Allindemagle sogn	39, 40	Store Bøgeskov, Gyrstinge sogn	42, 48
Natravnehullet, Benløse sogn (top. 392)	27	Storkebæk Haraldsted sogn	39, 41
Nebs Mølle	21	Susålandet	7
Nyrup, Stenmagle sogn	47, 48	Sværtekilde, Haraldsted sogn (top. 395)	29, 39, 40, 41
Næbbet, Søtofte i Tåstrup sogn	49	Særløse	13, 17, 18, 20, 22, 26
Næstved	5	Søtofte, Tåstrup sogn	44, 48, 49, 50
Odderbjerget, Gyrstinge sogn	43	Søtofte Kilde (top. 244)	49
Odinskilde, Særløse sogn (top. 174)	16, 17, 18, 26	Søtoftgården, Tåstrup sogn	49, 50
Onskilde, Særløse sogn	17	Thorkilds Kildeager, Benløse sogn	26
Oldgård Station, Valsølille sogn	38	Tingerup, Soderup sogn	32
Ortvad, Vigersted sogn	22, 23, 24, 25, 38	Toftegård, Vigersted sogn	25
Osted	25	Tordens Kiiler, Benløse sogn	26
Ovsbjerg, Valsølille sogn	38	Trekroner, Benløse sogn	27, 28
Prøvegården, Soderup sogn	14	Tølløse	5
Ravnsholte	19, 22	Valby Bakke	23
Regnemark	38	Valløby	20
Ringsted	5, 16, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 38, 41	Valsølille	12, 15, 16, 38
Ringsted Klosterkirke	29	Valsømagle	19, 35, 38, 40
Ringsted Mariakirke	29	Vangeholmsgård, Vigersted sogn	24
Ringsted Å	7	Vanløse, Stenmagle sogn	47, 49
Roskilde	14, 18, 22	Vetterslev	36
Rueskovs Vang, Vigersted sogn	23	Vielsted, Kirke Flinterup sogn	48, 49, 50
Ruskushøjene, Vigersted sogn	24	Vigersdal, Benløse sogn	35
Rygård, Benløse sogn	26	Vigersted	23
Sct. Knuds Kirke	30, 31	Vigersted Kirke	23
Sct. Mortens Kilde, Særløse sogn	22	Vigersted Præstegård	23
Sct. Vilhelms Kilde (top. 399)	23	Vrangleskov, Haraldsted sogn	34, 35, 36, 37, 38
Skee, Haraldsted sogn	5, 47	Vrangleskov Kilde (top. 395)	29, 34
Skee Old, Haraldsted sogn	16	Værkevadsgården, Vigersted sogn	23, 25
Skjoldenæsholm	15, 16, 30, 34, 36, 38, 40, 44	Værsløv Friskole	40
Skideneng, Soderup sogn	9, 10	Æbelholt Kloster	23
		Ørslevunderskov, Bringstrup sogn	47
		Ågerup, ved Roskilde	22

Illustrationer

	Side
Bang, Thomas B.	17
Bocks Atelier, Ringsted	10, 11, 12, 13, 14
»Danmarks Helligkilder« (1926)	9
Hvalsø lokalhistoriske Arkiv	10, 11, 12, 13, 14
Larsen, Jørgen B. ...	15, 16, 22, 24, 31, 32, 34, 38, 40, 41, 44, 45, 46
Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv	20, 23, 25, 30, 36, 37, 38, 39, 42, 47, 48, 49
Strange Nielsen, A.	27
Stratbøcker	21

Ugerløse

KIRKE HVALSØ

Kirke Eskilstrup

STORE MERLØSE

RINGSTED

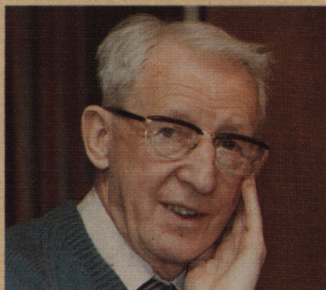
Fjenneslev

Bedstedgård

Indholdsfortegnelse

	Side
Forord	5
Indledning	7
Jomfrukilderne ved Hvalsø	9
Jomfruhullet ved Gyldenløveshøj	15
Odinskilden i Skovhastруп Overdrev	17
Mortenstrup kilde i Avnstrup Overdrev	19
Sct. Vilhelms kilde i Vigersted	23
Benløse kilde	26
Knud Lavards kilde	29
Vrangeskov kilde	34
Kildevise	35
Sværtetekilde i Haraldsted	39
Gyrstinge kilder	42
Søtofte kilde	49
Personregister	52
Stedregister	54
Illustrationer	56
Oversigtskort	57

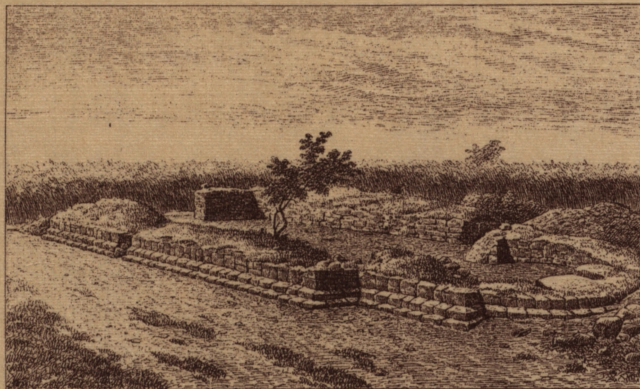
A. Strange Nielsen

1950-59 leder af Benløse skole, og 1959-78 af Toksværd skole. Stiftede i 1959 »Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv«, arkivar her 1959-64. Stifter af »Næstved by- og egnshistoriske Arkiv«, arkivar her 1964-89, senest som stadsarkivar. Landsformand for de lokalhistoriske arkiver 1968-78.

Der er få danske egne, hvor folkelivet omkring de hellige kilder har spillet så stor en rolle i det lokale samfund som netop på Midtsjælland. Det er bakkedragene omkring Sjællands højeste punkt, »Gyldenløveshøj«, der deler vandene og lader kilderne udspringe.

Bogen fortæller om folk, der søgte til kilderne for at opnå helbredelse, om offerpenge i kilden eller i kildeblokken til syge og fattige, om kildekoner, der sang og udskænkede vandet, om kildemarkedernes handel og forlystelser med musik og dans, om baptisternes voksendåb ved kilden og om kilderne som folkelige forsamlingssteder m.m.

Ruinen af Knud Lavards kildekapel, restaureret 1884.

DIS-Danmark

1 2 0 0 1 3

ISBN 87-87897-97-0